

פרק כא. נהלי מנויים בממלכה**קי. מנוי מלך על ידי בית הדין הגדול**

פסוק מפורש בתורה: "שום תשים עליך מלך", וכותב החינוך: "וזאת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן...".¹ פוסק הרמב"ם: "אין מעמידין מלך אלא על פי בית דין של שבעים ואחד".² מבאר הרמב"ם בפירושו המשניות: "בית דין הגדול... הוא קהל ישראל בכללותו".³ לבית הדין הגדול שני תפקידים - להכריע בשאלה האם השעה כשרה לקיים מצוה זו הלכה למעשה,⁴ ולבחור את המועמד.

למנוי מלך על ידי בית הדין הגדול ולא על ידי העם חמשה יתרונות⁵

א. היכולת לבחור מועמד מתאים⁶ כותב הרב הרצוג: "... וזה מבטיח שלא יתמנה מי שאינו ראוי לא רק מצד יחוסו כי אם גם מצד יראתו ומדותיו".⁷

¹ ספר החינוך תצז. על חילוקי הדעות בין הפוסקים האם יש מצוה מן התורה למנות מלך ראה סעיף ז. גם הסוברים שמנוי מלך אינו מצוה מודים שמותר למנות, ומסתבר שהם אינם חולקים על הליכי המנוי.

² רמב"ם סנהדרין ה א. וראה הקדמת האברבנאל לספר שופטים, השתוף הראשון, שבית דין הגדול ממנה גם את השופט העומד בראש העם. וראה שו"ת עמוד הימיני ז ה, שאם העומד בראש העם ממלא תפקידים של מלך יש למנותו גם על ידי בית דין הגדול וגם על ידי נביא.

³ פירוש המשניות לרמב"ם הוריות א ו. וראה העמק דבר דברים טז יח ד"ה תתן לך; גליוני הש"ס ברכות סב ב ד"ה אבישי בן צרויה; גליוני הש"ס פסחים ח א ד"ה תוד"ה על בסוף; משך חכמה שמות יב א; חידושי מרן הרי"ז הלוי סנהדרין ה א; הרב סולובייצ'יק, "קביעת המועדים על פי הראיה ועל פי החשבון", אור המזרח תשרי - טבת תשמ"א ניו-יורק עמ' 7 - 24; משפט המלוכה הלכות מלכים א ג; שו"ת משנת יעבץ חו"מ ז ז. וראה הערה 18.

⁴ ראה מנחת אברהם סימן מה: "אמנם נראה דמה שצריך במלך סנהדרין איכא תרי אופנים, חדא על עצם מינוי של מלך... שרק כשצריכים מי שילחם להם וכה"ג יש מצוה להמליך מלך... ועל זה מפרש הרמב"ם שזה תלוי בסנהדרין והם הקובעים... ואחרי שהם קובעים הנה עדיין יש דין שהסנהדרין גופא הם הממנים...". וראה העמק דבר דברים יז יד.

⁵ קיימות אפשרויות נוספות. א. העם בוחר מלך במישרין. על השתתפות כל העם בהחלטה שלטונית ראה סעיף קלה הערה 35. ב. ראשי השבטים ממנים את המלך, ראה סעיף יח הערה 25; סעיף צה הערה 35. וראה קדמוניות היהודים ספר תשיעי 327 שיהוידע הכהן קרא לראשי השבטים לבא לירושלים כדי להשתתף במרד כנגד עתליה. ראוי לציין כי בנביא לפנינו נזכרים שרי מאות ולא ראשי שבטים. ג. ראשי הסנהדראות שבערים ממנים. ראשי סנהדראות נמנו עם עדת קרח, ראה תנחומא קרח ב, והיו שותפים למרד אבשלום, ראה ירושלמי סוטה א ח. ד. השרים ובעיקר שרי הצבא ממנים את המלך. ראה רש"י בבלי ראש השנה ב ב ד"ה דאימנו עליה. וראה דברי הימים א כט כד: "וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דוד נתנו יד תחת שלמה המלך", ומפרש רש"י שם: "מה שאין כן באדוניה דכתיב במלכים 'והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו'". וראה חדושי הגאונים, עין יעקב הוריות יג א ד"ה כהן גדול קודם לנביא: "... ראוי להיות גבי משיחה כהן גדול בראש ואחר כך הנביא... גם ראוי להיות כל שרי מלוכה, ומפני זה לא רצו ישראל לקבל את שאול למלך...". וראה אסתר רבה א יט: "ר' אלעזר אמר פרתמים אלו שני לגיונותיו של מלך, שאין המלך נקרא אגוסטוס (פירוש קיסר) עד שקורין אותו הם תחלה".

⁶ ראה סעיף קא הערות 31 35 37. בית הדין הוא גם הממנה על פי גדרי הוראת שעה, ראה סעיפים קח קט.

⁷ תחוקה לישראל על פי התורה א עמ' 139. וראה בית הבחירה הוריות יא ב: "נראין הדברים שמצד שנתנה המלוכה לשבט יהודה אפשר שלא היה באותו הפרק בשבט יהודה ראוי למלוך ולא היה ראוי למלך הראשון רק באדם הגון ומעולה ביותר והי' קשה לנביא על שלא נתאחרה הבקשה עד עמוד ביהודה ראוי למלך...". וראה מלכים ב כג ל: "ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו", ומבאר

- ב. המנוי לשם שמים כותב המהרש"א: "והרי ראה בדורות הראשונים שמי שהיה לו כדי פרנסתו היה בורח מן השררה, ולא כן דורות אלו שכל מי שיש לו עושר הוא נתמנה בכסף ורודף אחר הכבוד... אבל ראיתי גדול הסיבה בזה, שהבעלי בתים הם הם הממנים והמבררים להם ראש כפי רצונם כפי הנאת כל אחד מהם ויותר בממון...".⁸
- ג. מניעת מריבה ומחלוקת כותב הכתב סופר: "... האחד יבחר איש עושה משפט וצדקה בארץ והאחד יבחר איש עושה חיל גבור מלחמה והאחד... יבחר איש יודע לדבר גבוהות לפני המלכים והמדינות... וכיון שאינם אחדים בדעה אחת אז אין מלך בישראל".⁹
- כותב מהר"ח פאלאג'י: "... בהיות שהקול נשמע שהסכמה קדומה יש שלא נמנה מרביץ או מרביצי התורה פה אזמיר יע"א אם לא בעצת פורעי המס מעשרה ולמעלה... ולעת הלום ראינו שלא יתכן לעשות כן... ואם כה יעשו יתחדש שנאה ותחרות וריב ומדון בין היחידים כי בעוונות הרבים אין פני הדור דומה יפה... ומהיום והלאה עלתה הסכמתנו שבכל עת וזמן שירצו ממוני הזמן וטובי העיר שבכל דור ודור למנות מרביץ תורה או מרביצי תורה ימנו ממוני הזמן וטובי העיר לאשר יסכימו בו...".¹⁰
- ד. היכולת לגייס תמיכה ציבורית פסוק מפורש בתורה: "ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון... והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתו אתו לעיניהם", ומבאר הרמב"ן: "וזה ראוי להיות לעיניהם, כדי שיבטחו בו וישמעו אליו, כי ידעו כי ילך בענינם בדרכי האמת כי כן צוה אותו רבו".¹¹ פסוק מפורש בספר מלכים: "וירד צדוק הכהן ונתן

האברנאל: "... מורה שלקחו אותו בחזקה והמליכוהו כפי מה שרצו לא כפי שורת הדין...". וראה רש"י שם שהיה עליהם להמליך את יהויקים שהיה גדול ממנו.

⁸ חידו"א סוטה מ א ד"ה גבי אמר איהו וכו'. וראה חידו"א בבא בתרא עג ב ד"ה אחוי לך. וראה ספרי במדבר כה יב: "... מלמד שעמדו ממנו בבנין ראשון שמונה עשר כהנים גדולים... ובשיל שהיו שוכרין אותה בדמים התחילו שנותיהם מתקצרות". וראה ירושלמי יומא א א. וראה דניאל יא כא: "ובא בשלוח והחזיק מלכות בחלקקות" ומבאר המצודת דוד: "בא בשלוח וכו' - אבל יבוא בדברי שלוח לרמות את כולם ויחזיק המלכות בעבור חלקקות אמרים ודברי חנף כי עי"ז הכל חשבוהו לאוהב וגלו לו מצפוני לבם ובה התחזק עליהם". וראה בבלי מגילה יא א: "הוא אחשורוש... דלא הוה חזי למלכותא, וממונא יתירה הוא דיהב וקם".

⁹ כתב סופר שמות ד"ה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכו'.
¹⁰ משא חיים תורת המנהגות מערכת מ קכח. וראה שם מערכת מ אות עו. וראה חידושים המיוחסים לר"ן סנהדרין יז א ד"ה כתב שבעים ושנים פתקים: "... ואם היה השבטים עצמן בוררין לעצמן היתה מחלוקת ביניהם. לפיכך ביררן משה רע"ה הראוין לשכינה". וראה שו"ת צמח צדק הקדמון ב: "נשאלתי מקהל שמנהגם מעולם לעשות כל הסכמת הקהל בקבלות הרב והחזן והשמש על פי הסכמת כל פורעי המס... ועתה רוצים מקצת נכבדי העיר לעשות מנהג חדש... תשובה... והדרך היותר ישר הוא בעניינים כאלו לעשות הכל על פי חכם מורה צדק אשר יתווד השלום בין הקהל ויעשה תיקון הגון ברצון כולם וכל העם על מקומו יבא בשלום". וראה שו"ת שפת הים יו"ד כג: "הנה יש לכם הסכמה קדומה מזמן הרב בתי כהונה זלה"ה כי למנות מרביץ תורה או מרביצי תורה יעמדו למנין ממוני הזמן וט"ה... עיקר כוונתו ז"ל באותה הסכמה אינו אלא למעט שלא תהיה הבחירה של מינוי זה... ביד כל אדם מפורעי המס... כמו שהיה מנהגם מקודם כי בזה לא תהיו הדעות שוות ברוב עם ויבא הדבר לידי קטטה ומריבה...". וראה תקנות מדינת מעהרין ועד גאיי ת"י לפ"ק קעו: "על כל קהלה וקהלה להתנהג על פי סדר ותקנות שלהם בענין ברירות האלופים רוי"ט ושאר התמנויות... ואיזה קהילה שאין להם סדר... יעשו תקנה לעצמם בענין... ויקויים דווקא על ידי איזה רב ורה"ג כדי להשקיט ריבות וקטטות".

¹¹ פירוש הרמב"ן על התורה במדבר כז יט.

הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד ויוליכו אותו על גחון", וכותב הרלב"ג: "הם היו סנהדרין כמו שקדם וזה כי אלו שזכר הם אשר על פיהם ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה שיבחרו נבחר מאת ה'... בסנהדרי גדולה כי כל ישראל מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה..."¹².

ה. כפיפות לתורה ולחוקים¹³ כותב האברבנאל: "... בהיות המלך נבחר מהעם יהיה בהכרח נשמע אליהם מאד והיה מחויב לפייסם ולעשות כל אשר ירצו ולא יהיה עושה משפט וצדקה לכל עמו כפי הדין כי יסבור פנים לאשר בחרו אותו למלך".¹⁴ כותב הכלי יקר: "... כי אמרו 'תנה לנו מלך', לא אמרו עלינו מלך אלא לנו כי לא רצו לקבל מרות שיהא מוראו עלינו אלא יהי לנו מסור בידינו להקים מלכים ולהעדי מלכים והיוצא לנו מזה שבע"כ יחניף לנו..."¹⁵.

על אפשרות שיתמנה מלך על ידי העם ולא על ידי בית הדין הגדול כותב הרמב"ם בפירוש המשניות: "... שאם אירע סכסוך וקטטה בזרע דוד אי זה איש למנות אם פלוני או פלוני, והיתה אחר כך הסכמת הכל על אחד מהם, או שהלכו הרוב אחריו, או שמנוהו הסנהדרין או נביא או כהן גדול, או שהושגה המלכות לאחד מהן באיזה אופן שיהיה, הרי זה נמשח בשמן המשחה כדי להפסיק הקטטה והמלחמה ולסלק המחלוקת וידעו ההמון שזה הוא משיח ה' שייראוהו..."¹⁶.

האחרונים חלוקים בדעותיהם בשאלה זו. הרב ישראלי פוסק: "כל שהעם עצמו מסכים למנותו על ידי דרך בחירות או באיזו שהיא צורה אחרת, בזה אין צורך לשום נביא וסנהדרין אלא ודאי חל המנוי ויש לו תוקף ודין מלך".¹⁷ הרב רבינוביץ תאומים חולק ופוסק: "אין מלך על פי הסכמת העם בלי סנהדרין".¹⁸

¹² רלב"ג מלכים א א לח. יש לדון האם המורד במלך שהתמנה כדת וכדין עובר על לא תסור או על אלו תשמעון, וראה סעיף קיב הערה 33.

¹³ ראה בבלי ערכין יא ב שהמלך הוא שליח של בית הדין הגדול. וראה רש"י בבלי יומא עב ב ד"ה בי מלכים ימלוכו: "וגדול הממלך מן המלך". וראה רא"ש בבא מציעא ה נא: "ויהיבין ליה [לאפוטרופוס] בבי דינא כי היכי דליהוי אימתא דבית דין עליוויה". וראה סעיף קמה הערה 1.

¹⁴ אברבנאל שמואל א יז.

¹⁵ כלי יקר דברים יז טו. ראה ליקוטי מוהר"ן תנינא פ. וראה חתם סופר על תורה ריש שלח: "... יראה לי דעיקר חטא מרגלים הי' מחמת כוונת השולחים... וידוע כי הנשלח מהקב"ה נקרא מלאך בשעת שליחותו... אך באשר הלכו על דעת בני ישראל לא הי' להם תואר מלאך רק ראשי בני ישראל יחשבו. וזהו רמז לנו הקרא כי משה עשה את שלו ושלחם עפ"י ה' כאשר ציוה... אך כולם... ראשי בני ישראל המה ולא שלוחי הבורא ית"ש". וראה שם משמואל שלח תרע"ח ד"ה ובזה.

¹⁶ משנה עם פירוש הרמב"ם ריש מסכת כריתות. על כהן גדול הממנה את המלך ראה סעיף קיא.

¹⁷ שו"ת עמוד הימיני ז ז. וראה סעיף יד הערה 41; סעיף קט הערה 3. ויתכן לומר שבמקרה שהעם רוצה במלך ובית הדין הגדול מתנגד למנויו נדון המלך כמלך רשע, ראה סעיף רב.

¹⁸ הרב רבינוביץ תאומים, "משפטי נפשות בדין הסנהדרין ובדין המלכות", התורה והמדינה ד עמ' סג. וראה שם עמ' סד, דיון בשאלה מה היה תוקף מלכותו של אחאב. נראה שאין להביא ראיה מהרמב"ם בפירוש המשניות כנגד הרב רבינוביץ תאומים, שהרי פשיטא לרמב"ם שלאחר המנוי מושחים את המלך ורק בית הדין הגדול ראוי להורות למשוח בשמן המשחה.

וראה חידושי מרן רי"ז הלוי סנהדרין ה א, המדייק בלשון הרמב"ם שהסכמת בית הדין הגדול היא לעיכובא. וראה מועדים וזמנים ה שגא שזו גזירת הכתוב שבית דין הגדול ממנה מלך. המחלוקת בשאלה זו תלויה בחקירה האם בית הדין הגדול ממנה מלך מכח היותו בית דין או מכח היותו שליח של כל ישראל,

לפי דעת הפוסקים הסוברים שניתן למנות מלך גם בזמן שאין בית דין גדול, על רוב בנין חכמי הדור להסכים למנוי.¹⁹ סמכויות מלך זה יהיו מצומצמות והוא לא יזכה בזכויות האמורות בפרשת המלך.²⁰

נחלקו הדעות בשאלה האם ניתן למנות מלך בימינו. מחלוקת זו נובעת מכמה נושאים²¹ וביניהם השאלה האם ניתן למנות מלך בזמן שאין בית דין גדול.

הסנהדרין יקום בעהשי"ת מחדש עוד לפני התגלות המשיח²² ומכיון שכך פשיטא שהוא גם ימנה את המלך המשיח.²³

*

המומחים לתורת המדינה תמימי דעים שיש לנקוט בשיטת בחירות שתבטיח מנוי מנהיגים איכותיים, ואשר תקל על המנהיגים לפעול לטובת הכלל.²⁴

במאות השנים האחרונות הועלו הצעות שונות לגבי שיטות הבחירה במדינות דמוקרטיות, ובין השאר הועלתה הצעה, שהעומד בראש מדינה לא יבחר על ידי כלל האזרחים אלא יתמנה על ידי גורם לא פוליטי²⁵ כגון גוף המורכב מאישים, שאינם נושאים משרה ציבורית ושאין מקבלים משכורת מטעם המדינה.²⁶ כותב אלכסנדר המילטון: "... רצוי היה שהבחירה הישירה תינתן בידי אנשים המוכשרים ביותר לנתח את התכונות המתאימות למשרה ופועלים בתנאים המסייעים לשיקול דעת ולצירוף נבון של כל הסיבות והתמריצים שראויים להנחות את בחירתם".²⁷ על יתרונה של שיטה זו כותב גיימס מדיסון, שהיה הנשיא הרביעי של ארצות

וכיצד יש לנהוג בזמן שאין בית דין גדול, ראה סעיף י הערה 14 וסעיף יד הערה 41. יתכן שבחקירה זו תלויה המחלוקת בשאלה האם רק בית דין הגדול סומך דיינים או שמא גם אסיפה של כל חכמי ישראל מוסמכת לסמוך, ראה סעיף טו.

¹⁹ ראה סעיף קל.

²⁰ ראה תוסי' בבלי סנהדרין כ ב ד"ה מלך מותר וכו' בתירוץ האחרון; של"ה, ווי העמודים עמוד הדין פרק יט אות כא. וראה סעיף לג הערה 2, שלדעת הרב קפלן שחיוב גמור לנהוג אימה רק במלך משוח.

²¹ ראה סעיף ז.

²² ראה סעיף י.

²³ דיון בשאלה אם יהיה צורך למשוח את המלך המשיח ראה מנחת חינוך בסוף דבריו על סימן קז

²⁴ ראה סעיף קא.

²⁵ על אזרחים רבים המוותרים מרצונם על זכות הבחירה ראה Democracy and its Critics עמ' 113 ואילך. וראה A Theory of Justice פרקים 37 38.

²⁶ כמה מהעוסקים במדעי המדינה טוענים שאזרחים רבים אינם מעוניינים כלל לקבל אחריות על השלטון ומעדיפים שלטון חזק שינהיג אותם, ראה The Principles of Political Thought עמ' 403.

²⁷ הפדרליסט פרק כב מס' 68.

הברית: "... שבמסגרת הסדר מעין זה יהיה קולו של הציבור המבוטא על ידי נציגי העם, מכוון לטובת הכלל יותר מאשר אם יבוטא על ידי בני העם עצמם שיכונסו לצורך זה".²⁸

הצעות אלו אינן מקובלות בימינו.²⁹ עם זאת, הרשות המחוקקת ממנה את הרשות המבצעת, היינו את הממשלה.

במדינות אחדות העם בוחר במישרים את העומד בראש הרשות המבצעת, ובאחרות בית הנבחרים בוחר אותו.³⁰

²⁸ הפדרליסט פרק ה מספר 10. וראה הפדרליסט פרק כא מס' 64: "יש לאופן הבחירה הזה יתרון עצום על בחירה על ידי העם בתפקידו הקיבוצי, מקום שם, בשל פעילותה של התלהבות מפלגתית המנצלת את סכלותם, בורותם, תקוותיהם ופחדיהם של פזיזים ובעלי ענין, לעיתים קרובות אנשים מגיעים לכהונה מכוח הקולות של אחוז קטן מן האלקטורים". וראה הפדרליסט פרק כב מס' 71: "אמר מי שאמר שבדרך כלל הבריות מתכוונים לטובת הכלל... מן הנסיון הם יודעים שלפעמים טעות בידם... מה עוד שכל הזמן הם מוקפים עורמה של טפילים ומחליקי לשון, מלכודות של שאפתנים, של תאבי בצע ושל נואשים, תחבולות של בני אדם שזוכים לאמונם יותר מכפי הראוי להם – וגם של אלה החותרים לקבלו במקום לחתור להיות ראויים לו. כשנוצרים מצבים שבהם האינטרסים של הבריות נוגדים את נטיותיהם, חובה על אלו שהופקדו לשמור על האינטרסים הללו לעמוד בפני האשליה החולפת כדי לתת להם שהות ואפשרות לשיקול דעת צונן ומפוכח יותר".

²⁹ ראה חוקת ארצות הברית של אמריקה סעיף ב פסקה 1 (ב – ג) אולם סעיף זה שונה לאחר מכן. וראה The Constitution of the United States עמ' 102 – 104.

³⁰ ראה סעיף קיז.

קיא. מנוי מלך על ידי נביא

פסוק מפורש בתורה: "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלוקיך בו", ומבאר הספרי על אתר: "על פי נביא"¹. פוסק הרמב"ם: "אין מעמידים מלך תחלה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא, כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו, וכשאלו ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו"².

התוספתא אומרת: "ואין מעמידין לא מלך ולא כהן גדול אלא בבית דין של שבעים ואחד"³. הרמב"ן כותב: "יאמר שום תשים עליך המלך שיבחר השם בו, אם תוכל לעשות כן, שיענך השם בנביאים"⁴. יש ראשונים הסוברים שניתן להעמיד מלך גם על פי אורים ותומים.⁵

בשל הטעמים הבאים יש להמלך בנביא

א. תמיכה במשטר מלוכני כותב האברבנאל בפירושו לספר דברים: "לפי שהמלך היה ענין מזיק מאד להמון העם... לכן אין ראוי שיובחר כי אם להכרח גדול... לכן לא היה ראוי להם לבחור מלך כי אם הש"י"⁶.

ב. היכולת לאשר שהמועמד מתאים כותב האברבנאל בפירושו לספר שמואל: "ובהיות המדות המשובחות האלה צריכים מאד במלך, והאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב והוא בוחן לבות וכליות, היה ראוי שלא יבחר המלך על ידי בני אדם שלא ידעו תוכו ולא יבינו מדותיו ותכונותיו הטוב הוא אם רע, ושיבחרהו הא-ל יתברך שהוא היודע תעלומת לב"⁷.

¹ דברים יז טו והספרי שם.

² רמב"ם מלכים א ג. מפשט דברי הרמב"ם משמע, שהנביא עומד בראש בית הדין הגדול. לשיטתו, מסתבר שדבר ה' מתגלה לנביא עוד לפני הדין בבי"ד, דומיא דמשה ושמואל וצ"ע. וראה שו"ת דברי יציב חו"מ צד: "כוונתו בזה שרק לכתחלה אין מעמידין אלא וכו' וע"פ נביא, אבל אין זה לעיכובא וכשאי אפשר ע"י נביא סגי בסנהדרין בלבד". על המלכות בנביא בשעה שממנים ראש שאינו מלך ראה סעיף קי הערה 2.

³ תוספתא סנהדרין ג ד. התוספתא אינה מזכירה נביא והאחרונים דנים בכך.

⁴ פירוש הרמב"ן על התורה דברים יח טו. ראה כעין זה לגבי קביעת מקום בית המקדש, ספרי על דברים יב ה: "... יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל 'לשכנו תדרשו ובאת שמה'. דרוש ומוצא ואחר כך יאמר לך נביא". על ההכנות שעל נביא לעשות כדי לזכות לשמוע את דבר ה' ראה רמב"ם יסודי התורה ז א.

⁵ ראה ראב"ע דברים יז טו: "אשר יבחר - על פי נביא או משפט האורים". וראה רמב"ן וחזקוני עה"ת שם. וראה פירוש המשניות לרמב"ם ריש כריתות: "... שאם אירע סכסוך וקטטה בזרע דוד אי זה איש למנות, והיתה אחר כך הסכמת הכל על אחד מהם, או שהלכו הרוב אחרי, או שמנוהו הסנהדרין או נביא או כהן גדול...". וראה רלב"ג מלכים א פרק ב תועלות, התועלת הח': "הוא להודיע שמשחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו ה' והנה צותה התורה שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטים". וראה רד"ק לשמואל א י כב: "אמר שאול שמא אינני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים". וראה עין יעקב הוריות יג א חדושי הגאונים ד"ה כהן גדול קודם לנביא, שכהן גדול צריך להשתתף בהכרתת מלך, אך ברמב"ם ליתא. וראה בעל הטורים דברים יח א: "כי על פי הכהן גדול, מלך הוא נמשח".

⁶ אברבנאל דברים יז יד. האברבנאל הולך לשיטתו שלפיה אין מצוה למנות מלך, ראה סעיף ז.

⁷ אברבנאל שמואל א י יז. וראה פירושו לדברים יז יד. וראה פירוש הרמב"ן על התורה דברים יג ה: "ממנו לבדו נדרוש כל נעלם". וראה תורת משה ריש דברים: "אמר תחילה: 'הבו לכם', שישראל בעצמם ימנו עליהם, ואחר כך כתיב 'ואקח את ראשי (שבטיכם)', שמשא בחר ומינה עליהם. ונראה דעל הממנים ומעמידים ראשים ושופטים קאי, כנאמר: 'הבו לכם אנשים חכמים'... ואם תמנו אינם מהוגנים יהי חטא

הראייה קוק כותב: "הפרנס... עיקר יתרונו צריך שיהי' במעלות פנימיות, שאב לכולן הוא טהרת הלב וקדושת המעשים הנובעים מקדושת הנפש ומדותיה הפנימיות, שהוא דבר הגלוי רק לה' לבדו שהוא חוקר לב".⁸

ג. מניעת מריבה ומחלוקת כותב האברבנאל: "... שלא יפול בין שבטי ישראל קטטה ומריבה באמור כל אחד אני אמלך... כמו שקרה בימי מלכי ישראל נתחלק העם וחצי ישראל המליכו את עמרי וחצי האחר היה אחרי תבני בן גינת להמליכו ותחזק על זה המלחמה ביניהם".⁹

ד. היכולת לגייס תמיכה ציבורית כותב הרלב"ג: "להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בהפך ענינו אל שיהיה מלך כ"ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר 'ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה'".¹⁰ כותב החתם סופר: "ואמר כאן: 'שום תשים עליך מלך אשר יבחר הק' אלקיך', ולא תאמר מה יושיענו זה דכיון דבחר בו הקב"ה אם כן יתן ה' רוחו עליו".¹¹

ה. כפיפות לתורה ולחוקים אומר הנביא: "וידבר עם שאול על הגג", ומפרש רש"י: "מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב"ה".¹² כותב האברבנאל: "... בהיותו בחיר ה' יהיה שומר מצוה ולא ישא פני איש כי המשפט לאלקים הוא ואין עליו עול בחירתם".¹³

ו. כפיפות לנביא חזקה על מלך שעלה לכסאו בדבר נביא שהוא יציית להוראות נביא הפונה אליו בדבר ה'.¹⁴

שמואל המליך את שאול ואת דוד.¹⁵ נתן הנביא המליך את שלמה.¹⁶ אחיה הנביא הודיע לירבעם בן נבט שהוא ימלך,¹⁷ אלישע הנביא משח את יהוא.¹⁸ זכריה בן יהוידע משח את יהואש.¹⁹

הנביא הושע הוכיח את העם על מינוי מלכים מבלי להמליך בדבר ה': "זנח ישראל טוב אויב ירדפו. הם המליכו ולא ממני...".²⁰ ומבאר המלבי"ם: "המלכים שבחרו הם המליכו אותם מעצמם ולא ע"י נביא ע"פ ה'".²⁰

בכם... וכיון ששמעו כן 'ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות' למנות שופטים, שאתה תוכל להכירם ברוח הקדש שעליך, אבל אנו יראים לנפשינו".⁸

עין איה ברכות ב פרק תשיעי כח.

אברבנאל שמואל א י יז. רחבעם מלך יהודה רצה להלחם בירבעם אבל שמע לדברי הנביא שמעיה שהתנגד לכך, ראה מלכים א יב כג כד.

רלב"ג שמואל ב א כז.

תורת משה שופטים ד"ה אשימה, וראה כתב סופר על התורה שם ד"ה שום תשים.

רש"י שמואל א ט כה.

אברבנאל שמואל א י יז. וראה סעיף צו הערה 22.

ראה סעיף לה. וראה קדמוניות היהודים ספר ששי פסקה 131: "ושמואל בא אל שאול ואמר, שאלקים שלחהו אליו להזכיר לו, כי הוא אשר רוממהו מכל העברים ומינה אותו למלך ועל כן חייב הוא להשמע לו ולהטות אזן לדבריו".

ראה שמואל א יב א ושם טז יג.

ראה מלכים א א לט, וראה גם רלב"ג מלכים א א לח.

ראה מלכים א יא לא.

ראה מלכים ב ט ו. הכוזרי ד טו כותב שהנביא מושח את המלך, אך הרמב"ם אינו מזכיר זאת בהלכה.

מלכים ב יא יב. וראה מלבי"ם שם: "משיחת המלך צריך שיהיה על פי נביא"

- מצאנו בראשונים שלש דעות לגבי השאלה מה דינו של מלך שהומלך מבלי שפנו לנביא
- א. די בהסכמת בית דין הגדול והעם. פוסק הרמב"ם: "כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו",²¹ ומוסיף הרדב"ז: "והאי מלך היינו שהומלך על פי נביא או שהסכימו עליו כל ישראל..."²²
- ב. כשיש נביא חייבים להמלך בו וכשאין נביא די בהסכמת העם.²³
- ג. למנוי ללא הסכמת נביא אין תוקף.²⁴
- לכל הדעות, למלך המתמנה ללא הסכמת נביא יש פחות סמכויות.²⁵ מסתבר גם שלא מושחים מלך כזה.²⁶

כותב המלכי בקדש: "האמונה היא כי המלך המשיח הזה ימלוך על פי אליהו הנביא".²⁷

²⁰ מלבי"ם הושע ח ג - ד. וראה ירושלמי הוריות ג ב: "... ובלחוד עד דיהוא בן נמשי. ומה טעם? בני רביעיים ישבו לך על כסא ישראל. מיכן ואילך בליסטיא היו נוטלין אותה". וראה תוסי בבלי סנהדרין כ ב ד"ה מלך מותר ומרגליות הים שם אות י. וראה פירוש הרמב"ן על התורה בראשית מט י: "ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה... וכמו שאמר הושע יהם המליכו ולא ממני".

²¹ רמב"ם מלכים ג ח.

²² רדב"ז שם. וראה תוסי בבלי סנהדרין כ ב ד"ה מלך, בתירוץ אחרון, שאחאב לא התמנה על פי נביא ובכל זאת חז"ל דנים אותו כמלך. וראה קרן אורה על הוריות יא א ד"ה יכול נשיא שבט כשמעון: "ומדברי הרמב"ם ז"ל בהל' מלכים נראה דלא נקרא מלך ישראל לכל הדברים הנאמרים בפרשה אלא מלך שהועמד ע"פ נביא כמו ירבעם". הקרן אורה מביא ראיה לדבריו מהירושלמי הנזכר בהערה 20: "... מכאן ואילך בלסטיות נטלוהו. משמע דמלך ישראל שמלך בחזקה לא נאמר בו כל דיני מלך". ויש לעיין בראייתו, שהרי הירושלמי אומר שהמלכים נהגו כליסטים, דהיינו שהם התמנו בניגוד לרצון העם, ראה רמב"ם גולה ואבדה ה יח, ואין כל רמז בדברי הירושלמי שהסכמה של נביא מעכבת. וראה שו"ת עמוד הימיני ז ז.

²³ ראה פירוש הרמב"ן על התורה דברים יז טו. וראה פנים יפות דברים יז יד לבעל הפלאה: "... אבל לאחר שפסקה הנבואה ראוי לכל ישראל לכוון דעתם ושכלותם לשמים למנות עליהם מלך הגון, אשר לפי דעתם אם היה נביא לישראל היה ממנה אותו". וראה העמק דבר דברים יז טו. וראה פרי צדיק לחנוכה אות א (דף סט א), שהיה תוקף למלכות לבית חשמונאי משום שעל המלכות הסכימו כל ישראל, והם אבדו את זכותם למלוך רק כאשר ינאי התחבר לצדוקים. וראה שו"ת משפט כהן קמד יד: "דבזמן שיש נביא בישראל גם בדיעבד אין מלך עומד בלא נביא אבל כשאין נביא אז מעמידין ע"פ בית דין הגדול". וראה מכתבו של הרב צבי יהודה הכהן קוק להרב הילביץ, סוף שו"ת אורח משפט: "לא הנביא הוא העושה את עצם המינוי, אלא בית הדין הגדול... ופעולת הנביא בזה היא תנאי נוסף מצטרף ומסייע".

²⁴ ראה תורת המלך מלכים א ח בדעת הרמב"ם. וצ"ע שהרי הרמב"ם ריש הלכות חנוכה פוסק שבזמן החשמונאים חזרה מלכות לישראל. וראה רמב"ם תעניות ה ג שבר כוכבא היה מלך, ושם הלכות מלכים יא ג שר"ע חשב שבר כוכבא הוא המלך המשיח. וראה תקנת השבים ה: "... ובאמת בימי בית שני שהי' פקידה בעלמא לא היי ראוי מלכות לישראל, ועל כן לא מלך מלך מבית דוד, ועל ידי שהם לקחו מלכות דממשלה לעצמם ולא על פי נביא נענשו על ידי הורדוס שהאביד כל זכר למו". וראה מש"כ בפרי צדיק הנזכר בהערה הקודמת.

²⁵ ראה תוסי בבלי סנהדרין כ ב ד"ה מלך בתירוץ האחרון, שפרשת המלך לא נאמרה על מי שלא מלך על פי נביא. וראה ערוך לנר על התוספות שם ד"ה אי נמי דפרשת המלך.

²⁶ ראה סעיף לג הערה 2.

²⁷ מלכי בקדש א עמי 37.

קיב. "נמלכים בציבור"

הגמרא אומרת: "אמר ר' יצחק: אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור שנאמר: 'ראו קרא ה' בשם בצלאל'".¹ כותב הרב אלמושנינו: "והנה ההנהגה הראויה בקבוץ הנבחר תושלם בג' דברים... והב' שיהיה מרוצה לכל הציבור...".²

מלך המדרש אומר: "לפי שהעם ממליכים את המלך ואין המלך ממליך את עצמו אם אין העם ממליכים אותו".³ כותב האברבנאל: "השופטים והמלכים הם ממונים על ידי בית דין ויקבלום ישראל על עצמם".⁴ פסוק מפורש בתורה: "ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל", ומבאר אור החיים הק': "פירוש שהוית המלך בישראל צריך שתהיה בהתאסף ראשי עם יחד... ובאומרו יחד שבטי ישראל צריך שיהיו ציבור מרוצים ממנו".⁵

ריש גלותא כותב הרמב"ם בפירוש המשניות: "הלא תראה שאין אנו שמים לב לחכמתו אלא ליחוסו ושיהא מנויו בהסכמת אנשי מקומו בלבד".⁶

דיינים פסוק מפורש בתורה: "ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו...".⁷ ומבאר הילקוט שמעוני: "אתה צריך לידע אם ברורים הם לפני העם".⁸ פסוק מפורש בתורה: "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'", ומבאר אור החיים הק': "... לא יהיה מתרצה בהם עד שיבקש כל העם...".⁹

כהן הגדול¹⁰

פרנסים פוסק הרב וולדינגברג: "שבעה טובי העיר וכדומה בודאי היו צריכים בהבחרם [להיות] מקובלים על תושבי מקומם...".¹¹

מרא דאתרא פוסק הרב זילברשטיין: "אם בעת המינוי בפועל לא יהא רצוי לרוב הציבור, לא יוכל לתפקד כרב ולהורות לרבים דבר ה' זו הלכה".¹²

¹ בבלי ברכות נה א. וראה רי"ף שם. הרמב"ם השמיט כלל זה, וראה שו"ת רב פעלים ד יו"ד כו שהרמב"ם סובר שאלו הם דברי אגדה. כיו"ב ראה תחוקה לישראל על פי התורה א עמ' 143. לעומתם ראה ביאור הגר"א שו"ע חו"מ ג ד בהגה; ביאור הגר"א שו"ע או"ח קסז יד ד"ה והמברך; שו"ת חתם סופר חו"מ יט. על בצלאל כפרנס ראה תורת משה כי תשא ד"ה ראה; שו"ת רב פעלים שם; עין איה ברכות ב ט כז.

² מאמץ כח הדרש האחד ועשרים דף קסט א. וראה סעיף קא.

³ פרקי דרבי אליעזר יא. וראה קול אליהו, בראשית לו ח: "כי מלך נקרא מי שממנים אותו ברצון העם והוא נגזר מלשון המלכה, שמתיעצים למנות את זה עליהם למלך". הדברים נרמזים בראב"ע שם.

⁴ אברבנאל, הקדמה לספר שופטים, השתוף הראשון. וראה רמב"ם גזלה ואבדה ה יח.

⁵ אור החיים דברים לג ה.

⁶ משנה עם פירוש הרמב"ם בכורות ד ד.

⁷ במדבר יא טז.

⁸ ילקוט בעלותך תשלו. הגירסא בספרי שם: "אתה צריך לידע אם ברורים הם לפני".

⁹ אור החיים הקי' על שמות יח כא. וראה תחוקה לישראל על פי התורה א עמ' 10 שחוכך בשאלה אם גם דיינים כלולים בדברי חכמים על מנוי פרנס על הציבור וראה אברבנאל ריש פרשת שופטים.

¹⁰ ראה תוס' בבלי זבחים קא ב ד"ה ההוא. וראה תפארת ישראל יומא א יכין אות כח בפירוש "ואתה שלוחנו".

¹¹ שו"ת ציץ אליעזר כא ט. וראה במדר"ר טז ה: "שנבחרו מכל ישראל מפי הקב"ה ומפי משה שכן כתיב וייתב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים...".

¹² חשוקי חמד על פסחים עמ' תפז.

להמלכות בציבור היתרונות הבאים

- א. הציבור מקיים בעצמו את המצוות המוטלות עליו למנות את פרנסיו¹³
- ב. כותב האורים ותומים: "הדור, אתם ראו ושמעו כמה רב מהעונש שיש בזה הנוטל שררה על הציבור על ידי שררה ובעו"ה פשטה נגע צרעת ממארת הזו בזמנינו וכמה כרכים נחרבו וכמה בתי המדרש נדלדלו על ידי כך וכמה הריסות בתורה ולומדים גרם זה...".¹⁴
- ג. חזקה על מנהיג שנבחר על ידי הציבור שהוא יהיה מסור לבחוריו, לא ישתרר ולא ינהיג אימה שלא לשם שמים.¹⁵
- ד. כותב העץ יוסף: "הטעם, אם הציבור מסכימים על בחירתו למנותו שופט עליהם דבריו מקובלים אצלם וצייתים דינו ומשפטו".¹⁶ כותב האבני נזר: "... מה שרוב מרוצים בו זה בעצמו מעלה. וכל שדעת הבריות נוחה הימנו וכו' ועוד כי הגון יותר למלכות שכל ישראל נשמעים אליו...".¹⁷
- ה. כותב מעלת המדות: "שכל מי שהוא רצוי ומקבל מן הבריות למטה בעבור שידוע לרצותם בדבריו ולדבר להם בלשון רכה, בידוע שהוא רצוי ומקבל למעלה...".¹⁸ כותב האבני נזר: "... מה שהרוב מרוצים בו זה בעצמו מעלה, וכל שדעת הבריות נוחה הימנו וכו'".¹⁹

פרנס המתמנה בניגוד לרצון הציבור נענש בידי שמים. אומרת הגמרא: "אוי לה לרבנות שמקפחת את בעליה".²⁰ פוסק הרמ"א: "מי שעושה זה בלא רשות הקהל מצער הצבור ועתיד ליתן את הדין".²¹ הפרנס במקרה כזה נדון כליסטים.²²

יש להמלך בציבור אפילו אם הפרנס מתמנה על פי הדבור²³ או שיש לו את כל המעלות הדרושות. כותב הרד"ק: " ו'גם שאול הלך לביתו' - להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיין כמשפט מלך".²⁴ פוסק הרשב"ץ: "ואף על גב שהדין המתמנה על הציבור הוא מופלא וסמוך והממנה אותו היה אדם גדול בדורו ראוי הוא שימלך עם הציבור קודם מנותו אותו, שהקב"ה אינו ממנה פרנס על הציבור אלא אם כן נמלך בהם".²⁵

¹³ ראה סעיף קי הערה 1; סעיף קיג הערה 2.

¹⁴ אורים ותומים סימן ד אורים ס"ק יג.

¹⁵ ראה חידו"א בבלי ברכות נה א ד"ה אין מעמידין פרנס כו'. וראה סעיף קמה הערה 1 וסעיפים נד פד פח.

¹⁶ עץ יוסף, עין יעקב ברכות נה א. ראה רמב"ם מלכים ב ו ואור שמח שם.

¹⁷ שו"ת אבני נזר יו"ד שיב ה. וראה סעיף סב.

¹⁸ מעלות המדות המעלה השלש ועשרים, וראה גם שם המעלה הארבע עשרה.

¹⁹ שו"ת אבני נזר יו"ד שיב ה.

²⁰ חידו"א בבלי ברכות נה א ד"ה והמנהיג עצמו ברבנות. וראה שו"ת הריב"ש רעא; טור חו"מ ב"י ג.

²¹ שו"ע חו"מ ג ד. וראה ש"ך שם ס"ק טו שמשוה לענין זה בין מלך נכרי למלך ישראל.

²² ראה סעיף קיא הערות 20 22.

²³ ראה שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח; ירושלים במועדיה עמ' שב.

²⁴ רד"ק שמואל א י כו. וראה אברבנאל ומלבי"ם שם.

²⁵ תשב"ץ א קסא. וראה בבלי סנהדרין יד א: "סמכיה רבי יהודה בן בבא וקבלו".

הגמרא אינה מפרשת מי הוא הציבור שעמו נמלכים. רבי אליהו מזרחי פוסק: "... והולכים אחרי הרוב לפי גזרת תורתנו הקדושה אחרי רבים להטות... ואין חלוק בזה אם היה אותו הרוב עשירים או עניים חכמים או הדיוטות מאחר שכל הקהל הם נקראים בית דין לענינים שביניהם".²⁶

אין נמלכים בנשים²⁷ ובנכרים,²⁸ ולהבדיל - ברשעים.²⁹ יש סוברים שאין נמלכים בעמי הארץ.³⁰ מכיון שמצוה להמלך בציבור, יש לאפשר לציבור לקבל את מירב המידע על המועמדים,³¹ ולאפשר לו להחליט ללא לחצים.³² פוסק הרב הרצוג: "ומצינו למדים שהנביא והסנהדרין יחד מציעים לפני העם... אבל הברירה נתונה בידי העם למנותו או לא למנותו, ואין בהם און אשר חטא... עד שיוצע לפניהם אחד שימצא חן בעיניהם... ניתנה להם הברירה שלא להסכים...".³³

ההמלכות בציבור נעשית באחת מן הדרכים הבאות³⁴

מנוי מועמד המקובל על הציבור כותב המאירי: "אין ראוי להעמיד פרנס על הציבור אלא מי שנודע במדותיו עניו ושפל רוח וסבלן, מפני שהוא צריך להתנהג עם הבריות בדרכים משתנים לכמה גוונים, זה בכה וזה בכה, ולהתאהב עם כל אחד מהם כפי מדותיו".³⁵

הציבור מציע את המועמדים פסוק מפורש בתורה: "הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם", ומבאר רש"י: "שאתם מכירין בו, שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם".³⁶ כותב הרד"צ הופמן: "אף שההכרעה האחרונה, עצם המינוי

²⁶ שו"ת הרא"ם נג. וראה שו"ת דברי ריבית רכד. משמע מדבריהם שלעמי הארץ זכות בחירה. על הדרישה שרוב מנין ורוב בנין ישתתפו בהחלטות ציבוריות, ראה סעיף קל.

²⁷ ראה ספר החינוך תצו: "וזאת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן הזכרים כי להם יאות לעשות ענינים אלוי". וראה אור שמח מלכים א ה. לעומתם ראה קובץ תורני - ספר זכרון ניצוצי אש חידושי האדר"ת עמי קמא, שפשיטא לו, שנשים חייבות בכל המצוות המוטלות על הציבור. לשיטתו מובן מפני מה נשים מצוות גם על בנין בית המקדש. גם אם לא נמלכים בהן יש לנשים זכות מחאה, ראה סעיף קלא הערה 8.

²⁸ ראה סעיף שכ.

²⁹ ראה בבלי סנהדרין כו א: "שבנא הוה דריש בתליסר רבוותא, חזקיה הוה דריש בחד סר רבוותא... בא נביא ואמר לו... קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין". וראה כלי חמדה האזינו ג ב שמי שאינו מכיר בסמכות בית הדין הגדול מוציא את עצמו מן הכלל. וראה שו"ת שארית ישראל חו"מ ד. וראה סעיף קפא.

³⁰ ראה הערה 26. וראה סעיף קיח הערות 18 - 22.

³¹ ראה חפץ חיים לשון הרע ד יא באמ"ח מד. מדבריו ניתן להסיק שעל הבוחרים לדרוש ולחקור אחר הנבחרים. וראה חפץ חיים, לשון הרע ה באמ"ח ח.

³² ראה סעיף קיח הערות 34 35 39 40.

³³ תחוקה לישראל על פי התורה א עמ' 141. וראה הערה 24. וראה שו"ת אבני נזר ש"ב אות יב שהרגע הקובע הוא רגע המשיחה: "ומצינו שאחר שמת שאל והמליכו אותו אנשי יהודה עליהם חזרו ומשחו אותו שנית. ואח"כ כשהמליכו אותו ישראל עליהם חזרו ומשחו אותו... דמשיחה קמייתא אהני לי שיהי מחויבין להמליכו. ולא הי' רשאיין להמליך אחר". וראה שם אות יג. וראה סעיף קצו הערה 3, ואכמ"ל.

³⁴ אין הוראה לערוך בחירות או משאל עם.

³⁵ בית הבחירה יומא כג א. וראה פירוש הרמב"ן על התורה דברים א יג: "ואלה היו ידועים לשופטים מתחלה כי היו הכל אומרים ראוי זה להיות שופט". וראה סעיפים קב - קה.

³⁶ דברים א יג ורש"י שם. וראה ספורנו שמות לה ה ד"ה קחו מאתכם תרומה לה'.

בתור שופט, היתה בידו של משה רבינו, בכל זאת ראה הוא להכרחי שהעם יצביע לו על האנשים שהוא הוגה להם אמון...³⁷ העם פנה לדוד בבקשה שימלוך עליו.³⁸

המלכות לפני המנוי הנביא אומר: "ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמהו בכל העם וירעו כל העם ויאמרו יחי המלך".³⁹

אם אין אפשרות להתייעץ עם כלל הציבור לפני המנוי ניתן להתייעץ עם פרנסיו - נציגיו.⁴⁰

המלכות במעמד ההכתרה המדרש הגדול אומר: "כל שררת הציבור תהא במעמד כל העדה שנאמר: 'ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה', שיהיו נוהגין בשררה ובכהונה ובקדושה".⁴¹

מפורש בספר מלכים: "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה".⁴²

המלכות לאחר ההכתרה כותב ספר דברי הימים: "וימליכו שנית לשלמה בן דוד",⁴³ ומבאר הרד"ק: "וימליכו שני לשלמה מפני כי עתה לא היו הם אלא אנשי ירושלים ואחר כך הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטים אל ירושלים ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד".⁴⁴

כותב המהרש"ם "... טעם למה שנהגו בעת קבלת רב להתאסף כל העם בבית הכנסת בשבת ראשונה והרב דורש ויש לומר דהענין לפי שהדבר קשה שתהיה קבלתו כדן ברובו מתוך כולו ולזה כשמתאספים לשמוע הדרשה ושאר עניני כבוד הוי זה גופא קבלת התמנותו עליהם".⁴⁵ בירונה הוחלט: "לכן הושמה פארט... כי כל בני הק"ק הנתוועדו כנ"ל יודיעו כוונתם על פי בושלי ובלוטי... שהגאון מוהר"ר מנחם פורט... נשאר מובחר... ואנחנו פרנסים הנ"ל חושקים לשמוע ולידע אם כוונת כל בני הק"ק רצויה בו או רובם".⁴⁶

פוסק המהרש"ם: "דלכתחלה אין ממנים אא"כ נמלכים בהם אבל בהחזיק כבר ושתקו ה"ז כמסכימים".⁴⁷

³⁷ פירוש הרד"צ הופמן לדברים א יג. וראה מלבי"ם שם.

³⁸ ראה שמואל ב ה א – ג. הערת הרב נבנצל: "רק אחרי מות איש בשת, ואלו הי' יונתן חי מסתמא לא היו פונים אל דוד". האלשיך שמואל ב ריש פרק ה מבאר שיש לבחון במלך חדש אם הוא ראוי מצד עצמו, אם העם מרוצה בו ואם הוא מרוצה לשמים ועל כן העם אמר למלך שלושה דברים: "הננו עצמך ובשרך אנחנו... אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל...".

³⁹ שמואל א י כד.

⁴⁰ ראה שו"ת רדב"ז ג תקיח; תחוקה לישראל על פי התורה א עמ" 101. וראה הערה 44.

⁴¹ מדרש הגדול ויקרא ח ג. וראה פירוש רמב"ן על התורה במדבר כז ט: "ולפי דעתי בפשט הכתוב, טעם 'וצויתתה אותו לעיניהם' הוא המנוי שימנה אותו במעמדם להיות נגיד עליהם". וראה מלבי"ם דברים לג ה. נראה להוסיף על דבריהם. ראה בבלי סנהדרין יג ב: "סמכין ליה בשמא", וכן פוסק הרמב"ם סנהדרין ד ב, ומכאן שמנוי נעשה באמצעות קריאה בתואר החדש. לפי זה נראה לומר שהבטוי יחי המלך מהוה הסכמה להכתרה. וראה סעיף קח הערה 8.

⁴² מלכים א א לט.

⁴³ דברי הימים א כט כב.

⁴⁴ רד"ק מלכים א א לח.

⁴⁵ משפט שלום קונטרס תיקון עולם סימן רל"א יג. וראה משא חיים, מנהגים קה: "מינוי חדש המנהג בעיר לומר מי שברך...".

⁴⁶ פנקס קהל וירונה א תכה, החלטה משנת שמ"ד לפ"ק.

⁴⁷ שו"ת מהרש"ם ב קעו.

אין תוקף למנוי שנעשה בניגוד לרצון הציבור. פוסק הרדב"ז: "אם קם איש אחד ומלך על ישראל בחזקה אין ישראל חייבין לשמוע אליו..."⁴⁸ פוסק החתם סופר: "והעובר על דת תורה להשתרר על הציבור אסור לעמוד וליקח תורה מפיו, והמעמידו כאילו מעמיד אשרה אצל המזבח"⁴⁹. פוסק הרב שלמה קלוגר: "בזמן הזה, שכל טובי העיר נתמנו על פי ערכאות עכו"ם אין להם דין ז' טובי העיר"⁵⁰.

מלך הממנה שופט או שר אינו חייב להמלך בציבור. פוסק הריב"ש: "ובודאי, מחקי המלוכה הוא, למלכי האומות למנות שופטים בארץ..."⁵¹.

גם כיום אין ממנים פרנס על הציבור אלא אם כן נמלכים בציבור תחילה.⁵²

*

העקרון שלפיו למנוי של בעל שררה יש תוקף רק אם הוא נעשה בהסכמת הציבור הודגש במחשבה המדינית בקרב אומות העולם לראשונה לפני כמאתיים שנה.⁵³ זו אחת המשמעויות של העקרון לפיו הציבור הוא הריבון.⁵⁴ אף מקובל במדינות המפותחות בימינו שיש אפשרות להציע לכל משרה שלטונית כמה מועמדים לכל תפקיד ומאפשרים לציבור לבחור ביניהם.⁵⁵

⁴⁸ רדב"ז רמב"ם מלכים ג ח. וראה קובץ שיעורים א בבא בתרא כג. וראה דברות משה בבא בתרא א סימן יב הערה יג: "דמלך בלא מנוי אינו מלך". וראה אלשיך שמואל ב ג כז שאבנר לא נחשב כמורד במלכות בית דוד משום שטבעו של דוד עדיין לא יצא בעולם. הערת הרב נבצל: "אבל לדעה א' בחז"ל נהרג על ששה מלכות בית דוד".

⁴⁹ שו"ת חתם סופר חו"מ כא. וראה שו"ת חתם סופר חו"מ כ, ששכרו הוא גזל בידו. וראה שם סימן יט.

⁵⁰ טוב טעם ודעת תליתאי יו"ד לד.

⁵¹ שו"ת הריב"ש רעא. ונראה שבמלך ישראל חייבים לציית לו שהרי משימים לו אימה ויראה בלב כל אדם. אולם לגבי מלך נכרי צריך המתמנה לקבל את הסכמת הציבור. על חרם הקהילות שלא להסכים להתמנות לרבנות או לדינות כאשר השלטון ממנה בניגוד לרצון הציבור ראה שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג דף קנט ב. פנקס ועד ארבע ארצות קעח; אורים ותומים, אורים חו"מ ג אות יב; שו"ת חתם סופר חו"מ יט; שם שם כא; א"ת ערך חרם דרבינו גרשום, נספח בסוף, אות עג.

בהמשך דבריו פוסק הריב"ש: "ואיברא, שאין לאדם ליטול רשות מן המלך, שלא ברצון הקהלות. ומי שעושה כן, הוא מצער את הצבור, ועתיד ליתן את הדין". הריב"ש מדבר על מלך אומות העולם ולא נתבאר מה הדין במלכי ישראל. מצד הסברא יש לחלק בין מנוי פרנס העוסק בעניני ציבור הזקוק להסכמת הציבור למנוי, לבין מנוי שר ושופט הממונה על העיר.

⁵² ראה שו"ת תשובות והנהגות ב תרצג: "ציבור היינו בעלי הבתים ההולכים בדרך התורה והת"ח יראי אלקים".

⁵³ ראה הצהרת זכויות האדם והאזרח בצרפת אוגוסט 1789, חירות ומשטר מסמך 6, סעיף ג: "שום פרט אינו יכול לשמש בשום שררה, שאינה נובעת באופן ישיר מן האומה".

⁵⁴ ראה שם. על הריבונות ראה גם סעיף ד.

⁵⁵ ראה A Preface to Democratic Theory עמ' 70 כלל 4. על הצורך שיהיו כמה מפלגות וכמה מועמדים בבחירות של ימינו ראה סעיף קא.

קיג. מנוי דייני בית הדין הגדול

פסוק מפורש בתורה: "שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך..."¹, וכותב החינוך: "וזאת אחת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן שבכל מקום ומקום"². פוסק הרמב"ם: "אמרו חכמים שמבית הדין הגדול היו שולחים בכל ארץ ישראל ובודקין, כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא ועניו ושפוי ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו עושין אותו דיין בעירו, ומשם מעלין אותו לפתח הר הבית ומשם מעלין אותו לפתח העזרה ומשם מעלין אותו לבית דין הגדול"³.
האברבנאל סובר, שבשלטון מלוכני המלך הוא זה הממנה את הדיינים.⁴

למנוי דיינים על ידי בית הדין הגדול ולא על ידי הציבור היתרונות הבאים⁵

- א. היכולת לבחור מעומדים ראויים⁶ רק לבית הדין הגדול עצמו היכולת להחליט מי הם המועמדים הראויים להצטרף אליו, כאשר לא ניתן למצוא את המועמדים המושלמים.⁷
- ב. המנויים לשם שמים⁸
- ג. מניעת מריבות ומחלוקות
- ד. היכולת לגייס תמיכה ציבורית
- ה. כפיפות הנבחרים לתורה ולחוקים משה רבינו מוכיח את העם על הסכמתם למנות שופטים: "חלטתם את הדבר להנאתכם. היה לכם להשיב: משה רבינו, ממי נאה ללמוד, ממך או מתלמידך, לא ממך שנצטערת עליה? אלא ידעתי מחשבותיכם. הייתם אומרים: עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה, אם אין מכירנו, אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים"⁹. כותב המלבי"ם: "קביעות הדיינים לא יהיה על ידי בחירת העם שאז יחנפו תמיד את העם הבוחרים אותם"¹⁰.

¹ דברים טז יח. על בתי הדין השונים ראה סעיף כג.

² ספר החינוך תצא. וראה ריש סעיף קי.

³ רמב"ם סנהדרין ב ח. וראה סעיף יא. וראה תחוקה לישראל על פי התורה א עמ' 9: "כל החכמים הסמוכים הם היו בוחרים מקרבם את הסנהדרין הגדולה". ונראה שהוא דן במקרה שבית הדין הגדול התפורז, וצ"ע.

⁴ ראה אברבנאל דברים יז ח. נמצא שלמרות שלדעתו אין מצוה למנות מלך - ראה סעיף ז - הרי שבשעה שיש מלך הוא ממנה גם את בית הדין הגדול. וראה ספר מסעות בנימין מטודלה סג: "ראש הגולה... והוא עושה הסמיכה לראש הישיבה". וראה סעיף קיד.

⁵ על מנוי מלך על ידי בית הדין הגדול ראה סעיף קי.

⁶ ראה רמב"ם סנהדרין ב ו. וראה שם הלכה ח: "אמרו חכמים שמבית דין הגדול שולחים בכל ארץ ישראל ובודקין...". וראה שו"ת אבני שיש א צג: "דבשלמא דורות הראשונים לא היו ממנים כ"א מי שהוא חכם בדורו ואין כמותו בעיר בחכמה ובמנין ולא היו ממנים רק היודע לישא וליתן בש"ס ובפוסקים ולהוציא הדין לאמיתו אבל בדורנו זה כל מי שהוא חכם וראוי למנותו על הציבור הוא נחבא אל הכלים ונשאר הדבר תלוי ברצון הדיינים וטובי העיר שלפעמים מפני אהבתם לאיש א' ממנים אותו אע"פ שאינו ראוי לכך".

⁷ ראה סעיף קח.

⁸ ראה ספרי על במדבר יא טז: "אספה לי - שתהא סנהדרין לשמי".

⁹ רש"י דברים א יד.

¹⁰ מלבי"ם שמות יח כא. וראה רש"י מלכים א א ז, על תמיכת יואב בן צרויה באדניה: "לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלך זה על ידו ויאהבנו".

נביא אינו שותף להחלטה למנות דיינים.¹¹

אין מעמידים דיינים אלא אם כן נמלכים עם הציבור.¹²

למרות שלדעת הרמב"ם ולדעת פוסקים נוספים המצוה למנות דיינים מוטלת על בית הדין הגדול מצאנו פסוק מפורש בדברי הימים: "וגם בירושלים העמיד יהושפט מן הלויים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב וישבו ירושלים".¹³

קיימות כמה אפשרויות לבאר זאת

א. המלך יהושפט ישב אז בראש בית הדין הגדול.¹⁴

ב. בית הדין הגדול מינה את הדיינים ומשום כבודו של המלך הפסוק מייחס זאת אליו.¹⁵

ג. המלך סייע לבית הדין הגדול לבצע את המנויים.¹⁶

לכל הדעות, מלך ישראל שאינו דן גם אינו ממנה דיינים לבית הדין הגדול.¹⁷

יש סוברים שניתן למנות את בית הדין הגדול גם בימינו.¹⁸ לשיטתם, צריכים כל חכמי ישראל להתכנס, למנות דיינים ולהמלך בציבור.

¹¹ ראה אברבנאל דברים טז יח: "... לפי שמנוי השופטים מסר הש"י לשבטים לא לנביא הדור, וענין משה במינוי השופטים היה להוראת שעה אבל לדורות לא רצה שיהיה זה על פי נביא כי יהיה זה אליו טורח מופלג למנות שופטים בכל ערי ישראל גם כי תסתלק הנבואה ולא ישאר מי שימנו אותם ולכן מסר זה לשבטים". וראה מרגליות הים סנהדרין דף טז ב ציון טו. וראה שו"ת חתם סופר או"ח נד: "... נ"ל שאין מברכין על מינוי הדיינים שהוא מ"ע שופטים ושוטרים וגו'... והטעם נ"ל, האדם יראה לעינים ואולי השופטים שאנו ממנים אינם עפ"י דין תורה וחפץ ה' אולי איכא דעדיפי מינייהו". לשיטתו נראה שצריכים לברך על מנוי מלך שהתקבל בדבר ה'.

¹² על דיינים להיות מקובלים על הציבור, ראה סעיף קד. וראה סעיף קיב הערה 9, ואכמ"ל.

¹³ דברי הימים ב יט ח. וראה משך חכמה דברים יז ט שהכונה לבית הדין הגדול. וראה משך חכמה ויקרא כז יג שהכהנים היו אז גם שופטים (ובראיה הראשונה נפלה טעות בהעתקה שכן במקור [דברים יט ז] נאמר: "הכהנים והשופטים" ואילו המשך חכמה קורא "הכהנים השפטים" דהיינו שהכהנים הם גם השפטים). וראה יחזקאל מד כד: "ועל ריב המה יעמוד למשפט במשפטי ישפטהו...". וראה רש"י ירמיהו ה ל: "והכהנים שהם שופטי העם ונוגשיהם". ראוי לציין כי התורה עושה הבחנה בין כהנים לשופטים, ראה דברים יז יב: "לבלתי שמע אל הכהן... או אל השפט", ואכמ"ל.

¹⁴ ראה סעיף י. על עקרון הפרדת הרשויות ראה סעיף קנב.

¹⁵ ראה סעיף י. לשיטת האברבנאל אפשר לומר שהמלך יזם את המנוי ובית הדין הסכים.

¹⁶ לדוגמא, יתכן שחלק מהדיינים לא רצו לעבור ולגור בירושלים והמלך כפה זאת עליהם, וכל כיו"ב.

¹⁷ ראה אורים ותומים, תומים סימן ג ס"ק ו.

¹⁸ ראה סעיף י.

קיד. מנוי נשיא, כהן גדול ומשוח מלחמה

נשיא פוסק הרמב"ם: "הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן".¹ משמע, שהדיינים מחליטים על כך על דעת עצמם. האברבנאל, הסובר שמלך ממנה את הדיינים בבית הדין הגדול,² כותב בפירושו שאת הנשיא ממנים הדיינים.³

כהן גדול המצוה למנות כהן גדול מוטלת על הציבור.⁴ עם זאת, נחלקו הפוסקים בשאלה מה הוא הליך המנוי. הרמב"ם פוסק: "אין מעמידין כהן גדול אלא בית דין של ע"א".⁵ התוספות לעומת זאת סוברים: "... שהדבר תלוי במלך ובאחיו הכהנים",⁶ ואינם מזכירים כלל את בית הדין הגדול. ערוך השלחן פוסק: "התמנות כהן גדול צריך להיות על פי המלך וסנהדרין והכהנים".⁷ האגרות משה סובר, שעל בית הדין הגדול למנות כהן גדול, אולם קיימת אפשרות שהכהן הגדול יתמנה על ידי מלך או על ידי אחיו הכהנים ובית הדין יסכים בדיעבד למנוי.⁸ כהן גדול אינו ממונה על הציבור ולפיכך מסתבר שאין חיוב להמלך בציבור בעת מנויו.⁹

משוח מלחמה מצות מנוי כהן משוח מלחמה מוטלת על הציבור.¹⁰ נחלקו הפוסקים בשאלה מה הוא הליך המנוי, האם המלך ממנה או בית הדין.¹¹

נביא על בית הדין הגדול לאשר שהפונה אליו הוא נביא.¹²

¹ רמב"ם סנהדרין א ג. וראה כוזרי ג סה: "... 'השבעים סנהדרין'... על פיהם היו ממנים כל ממנה ומעבירים כל מעבר..." על מנוי ראשי השבטים ראה סעיף יח הערה 23.

² ראה סעיף קיג.

³ ראה אברבנאל על דברים יז ח: "... ובמות השופט הגדול היו כלל הסנהדרין ממנים אחד מהם לראש ולשופט עליהם". וראה בבלי ברכות כז ב; בבלי פסחים סו א. יש שהגמרא מכנה את ר' יהודה בן אילעי בשם ראש המדברים בכל מקום, ומבאר רש"י בבלי שבת לג ב ד"ה ראש המדברים: "במצות המלך שצוה עליו לדבר תחילה בכל מקום". וראה שו"ת הרמ"א עג המשוה דין מלך בארצו לשלטון הרומאי בארץ ישראל ומדבריו ניתן להסיק שגם מלך ישראל ממנה את ראש המדברים בכל מקום, ולא ברור מה משמעות מנוי זה להלכה. לא מצאנו שיש צורך להמלך עם הציבור בעת מנוי נשיא.

⁴ ראה ספר החינוך קז.

⁵ רמב"ם כלי המקדש ד טו. וראה קרית ספר שם, שלומדים זאת מ"כל הדבר הגדול יביאו אליך" וכו', וראה רדב"ז שם. וראה רמב"ם עבודת יוהכ"פ א ז: "ואתה שלוחנו ושליח בית דין". וראה מנחת אברהם מה.

⁶ תוס' בבלי יומא יב ב ד"ה כה"ג. שלמה המלך מינה את צדוק הכהן לכהן גדול במקום אביתר, ראה מלכים א ב לה. וראה דברי הימים ב יט יא, שהמלך יהושפט מינה את "הכהן הראש" ולדעת הרד"ק והרלב"ג שם הכונה לכהן הגדול (לדעת רש"י הוא רק הסגן). וראה בבלי יבמות סא א, שהמלך מינה את יהושע בן גמלא לכהונה גדולה, וראה גם שם רש"י ד"ה מינהו אין. וראה תוספתא יומא א ז מהדורת פרופ' שאול ליברמן: "משרבו מלכים התקינו להיות מעמידין כהנים", ובתוספתא כפשוטה עמ' 728 מפרש שהכונה שהתרבו מלכים שאינם הגונים. על מנוי כהן גדול באמצעות גורל ראה סעיף נו.

⁷ ערוך השלחן העתידי כלי המקדש כג ג. וראה שו"ת משנה הלכות מהדורא תניינא ד קנד, שבית דין לא היה יכול להשביע כהן גדול צדוקי שהרי אפשר להבין שצדוקי נוהג כמנהג רבותיו הצדוקים, אך הכהנים שחרו בו היו יכולים להשביע אותו בדרישה שצדוקים לא ימעל באמונם.

⁸ ראה שו"ת אגרות משה חו"מ מה. וראה שם על הנ"מ מי מינה לכתחילה. וראה מועדים וזמנים ה שנא.

⁹ למ"ד שכהנים שליחי דין אולי באמת חייבים להמלך בציבור, ואכמ"ל.

¹⁰ חינוך מצוה תקכו.

¹¹ ראה בירור הלכה על מסכת סוטה דף מב א. ויתכן שהמחלוקת היא האם כהן משוח הוא שליח בית דין או או בבחינת סרכין, ראה סעיף כב הערה 3. וראה סעיף קטז הערה 41.

¹² ראה סעיף יב הערה 2.

קטו. "ואין מורידים לעולם משררה"¹

מלך פוסק מפורש בתורה: "... ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו..."², ופוסק הרמב"ם: "ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם"³.

כהן גדול פוסק הרמב"ם: "כשימות המלך או כהן גדול או אחד משאר הממונים מעמידין תחתיו בנו או הראוי ליורשו"⁴.

פרנס פוסק הרמב"ם: "ואין מורידים לעולם משררה שבקרב ישראל אלא אם סרח"⁵.

דיין ומרא דאתרא פוסק כנסת הגדולה: "כל שררה מן הציבור הן מלך הן חכם הן חזן הן שופט הן מוהל הן גבאי במקום שלא נהגו למנותן לזמן ידוע, שאין מסלקים אותם אם לא נמצא בהם פסול"⁶.

אין מורידים משררה אפילו אם נמצא מועמד טוב יותר. פוסק הרמ"א: "ומי שהוחזק לרב בעיר, אפילו החזיק בעצמו באיזה שררה אין להורידו מגדולתו אף על פי שבא לשם אחר גדול ממנו"⁷. לא זו בלבד שאין מורידים משררה אלא שגם אסור לפגוע בבעל שררה באופנים אחרים. פוסק הרמב"ם: "מעלין משררה לשררה גדולה ממנה ואין מורידים אותו לשררה שהיא למטה ממנה, שמעלין בקדש ולא מורידין"⁸. אין מקטינים סמכויות של פרנס,⁹ אין מקטינים את משכורתו באופן שרירותי¹⁰ ואין ממנים פרנס נוסף לאותו תפקיד.¹¹

¹ רמב"ם כלי המקדש ד כא. בעל שררה הוא מי שבידו לתת הוראות לאחרים, והם מחויבים להשמע לו, ראה שו"ת אגרות משה יו"ד ב מד. לדעתו משגיח כשרות נושא בתפקיד של שררה. לדעת הרב הרצוג מנוי לזמן אינו נחשב למנוי של שררה, ראה סעיף קט הערה 23. וראה את סברת הרב ישראלי סעיף קט הערה 21.

² דברים יז כ. בכל הנוגע לסעיף זה ראה א"ת ערך חזקת שררה.

³ רמב"ם מלכים א ז.

⁴ רמב"ם כלי המקדש ד כא. וראה תוס' בבלי יומא יב ב ד"ה כהן גדול משום איבה, וקצת משמע שם שביד המלך ואחיו הכהנים להדיח כהן גדול ללא כל עילה, וצ"ע.

⁵ רמב"ם כלי המקדש ד כא. וראה בבלי תענית כה א: "דגמירי: דמיהב יהבי, מישקל - לא שקלי". וראה פירוש הרמב"ן על התורה בראשית כז כח: "... כי מתת האלקים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם".

⁶ כנסת הגדולה אורח חיים סימן נג בית יוסף.

⁷ שו"ע יו"ד רמה כב בהגה. נראה שלכך רומז הרמב"ם בפסקו: "ואין מורידים לעולם...". נ"ל שאחת הסיבות שחרה לנביא על בקשת העם למנות מלך היתה משום שמנוי מלך אז היה כרוך בהורדת המנהיג הנוכחי משררתו. ניתן למנות מלך או במקרה שרוצים להעלות בדרגה את המנהיג הנוכחי, בדומה להצעה שהציעו לגדעון, או במקרה שהמנהיגות הנוכחית מותרת על שררתה, ומבקשת מרצונה למנות מלך. ושם אז כונת בני רבי חייא - בבלי סנהדרין לח א - שאין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישאל, כי כל עוד קיימים בתי אבות אלו, המלכת המשיח תפגע בכבודם.

⁸ רמב"ם כלי המקדש ד כא.

⁹ ראה שו"ת דברי מלכאל ד פב בדין מנוי רב לספרדים בישוב שבו הרב האשכנזי מקובל על כולם: "ואף שאינו הורדה גמורה דהא ישאר רב לאשכנזים בכל זאת בארנו למעלה דהורדה במקצת מיקרי גם כן הורדה. וגם כיון שהספרדים הם כת מיוחדת בעיר מיקרי זה לגבייהו הורדה גמורה".

¹⁰ כך ניתן להוכיח מדיוני הפוסקים בדין השגת גבול ברבנות, ועדיין צ"ע.

¹¹ ראה שו"ת המבי"ט ג ר; שו"ת דברי מלכאל ד פב. וראה סעיף יד, שאין למנות שני פרנסים לאותו תפקיד.

לכלל שאין מורידים משרה היתרונות הבאים

הפרנסים בעלי נסיון אומרת הגמרא במסכת ברכות: "מאן דלביש מדא ילבש מדא", ומבאר רש"י: "הרגיל ללבוש המעיל ילבש, כלומר, הרגיל בנשיאות יהיה נשיא".¹² מוסיף הראי"ה קוק: "... מאן דלביש מדא, שרגיל בעניני מדינות ושררות, ראוי שלא יפריעוהו ויתנו הנשיאות המדינית לאינו מורגל וחסרות לו ידיעות נסיוניות...".¹³

הפרנסים פועלים לשם שמים כותב המהר"ל: "ומעתה אוי לנו מיום הדין. כי הדיינים והם הרבנים שהם במדינות אלו כולם תלויים בראשים וביחידי הקהל, שכל שנה או שלש שנים הם חוזרים להעמיד אותו על רבנות שלו, ואיך לא יהיה ירא מפניהם אותם שהוא נמסר בידם באולי לא יחזירו אותו לרבנותו, וראוי לומר כי דין כמו זה פסול מדינא... וגם זה מכשלה לכמה וכמה דברים".¹⁴

ראיה לעתיד הקרוב והרחוק כאשר הפרנסים אינם צריכים לחשוש שיחליפו אותם כעבור מספר שנים, יש להניח שהם ישקיעו הרבה יותר לקראת העתיד הקרוב והרחוק ולא יסתפקו בהכנת תכניות שהציבור מכיר בתועלתן עוד לפני הבחירות הבאות.¹⁵

יציבות שלטונית¹⁶

מניעת מריבות ומחלוקות אומר ר' יהושע בן פרחיה: "בתחילה כל האומר עלה לה אני כופתו ונותנו לפי הארי. עתה כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין שהרי שאול ברח ממנה וכשעלה בקש להרוג את דוד".¹⁷ פוסק הרמב"ם: "אבל ראש הישיבה שחטא מלקין אותו ואינו חוזר לשררותו...", ומבאר הרדב"ז: "אם יחזירו אותו לנשיאותו קטיל להו לבי"ד".¹⁸ פרנסים ותומכיהם עלולים לנסות ולמנוע את החלפתם בדרכים פסולות אחרות.¹⁹ השארית יוסף פוסק: "שאלה מק"ק... תקנה ביניהם לברור בכל שנה שבעה אנשים שאינם פסולים זה לזה... ועתה אירע שביררו שבעה... ויהי ממחרת אז התחילו מקצת מק"ק לרנן על הברירה כדי לבטלה. ואומרים שבאותן השבעה יש שנים פסולים זה לזה. ואם כן היה הכל

¹² בבלי ברכות כח א.¹³ עין איה ברכות א פרק רביעי כד.¹⁴ נתיבות עולם, נתיב הדין סוף פרק ב. וראה כלי יקר דברים יז טו. וראה סעיף קי.¹⁵ על המצוה להתכונן לקראת העתיד ולקראת העתיד הרחוק ראה סעיף נח.¹⁶ ראה בבלי יומא ט א ד"ה חובטין אותן: "כל שנים עשר חודש משנה לשנה הממונים מתחדשין, ומכבידין למצוא עלילות לגבות ממון כשהן מתחדשין". לא יפלא איפוא שרחבעם לא רצה להשמע לעצת הזקנים. וראה דודאי ראובן ב עמי קמב: "מדדך העולם הוא כאשר מתמנה ראש ממשלה חדש, הוא בא לפרסם את קוי התכנית של ממשלתו, אשר כרגיל קוים אלו מתנגדים וסותרים את קווי התכנית שהנחו את הממשלה הקודמת". וראה סעיף ס.¹⁷ בבלי מנחות קט ב. וראה שמואל א טז ב: "איך אלך ושמע שאול והרגני". וראה רש"י בבלי ברכות כז ב ד"ה לית ליה זכות אבות: "ודלמא עניש ליה רבן גמליאל". וראה בבלי ברכות כח א: "אמר להו ר"ע לרבנן טרוקי גלי וגו'". וראה ירושלמי יומא א א: "מתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול. מה מייחדין ליה עימיה? א"ר חגי משם דאין מייחדין ליה עימיה דו קטל ליה".¹⁸ רדב"ז רמב"ם סנהדרין יז ט.¹⁹ ראה זהר ג דף קנח א: "כלם אנשים' כלהו זכאין הוו ורישי דישראל הוו... אלא אמרו אי ייעלון ישראל לארעא נתעבר אנן מלמהוי רישין וימני משה רישין אחרנין". וראה קדמוניות היהודים ספר שביעי פסקה 37: "מכאן אפשר להבין, מה המעשים ובאיזה שיעור מעיזים בני אדם לעשות בגלל בצע ושלטון... ומתוך פחד להפסידו משתדלים הם לקיימו בידם בדרכים אחרות הגרועות בהרבה...".

בטעות ובטל מעיקרו... תשובה... אין יכולין לחזור והברירה קיימת... כל זה יש לצדד מפני השלום שלא יתביישו הנבררים ויבצבץ מזה מחלוקת".²⁰

איכות הפרנסים פוסק המהרשד"ם: "... כי כן דרך לכל מי שיש להם בעלי תורה, שנשבעים שלא ליקח אחר בחייו, דאם לא הכי לא יאותו מנהיגי הקהלות ליכנס שמא יכנס היום ויוציאוהו למחר".²¹

לא זו בלבד שהעם קבל את העקרון שלא מחליפים מלך מכהן אלא שבכמה הזדמנויות העם בקש להעביר את המנוי בירושה לבנו.²²

פרנסים מתחלפים במקרים הבאים

מנוי לזמן מוגבל²³ בימי בית שני החליפו מדי שנה את הכהנים הגדולים, ומבאר האגרות משה: "כשמיונהו כדי ליתן לו משרה וגדולה אז הויא המשרה והגדולה מתנה מהממנים ולכן תלוי בדעתם והרי יש אומדנא שלא נתנו לו המשרה רק לזמן שירצו ואין לו חזקה שיהיה לעולם בהשרה".²⁴

נמצאו טובים ממנו כותב המאירי: "ואם נתמנה נשיא להנהיג את דורו בדברי תורה ומילי דשמיא ראוי לו שיהיה שלם ובקי בכל עניני הוראה... ואם מכיר בעצמו שאינו ראוי לכך שבח הוא לו שלא יתבייש להניח את כתרו ולמסרו למי שראוי לו".²⁵

²⁰ שו"ת שארית יוסף סימן ל. וראה שו"ת דברי מלכיאל א לו ט וכן ד פג. וראה סעיף קלט.

²¹ שו"ת מהרשד"ם יו"ד פה. וראה שו"ת מים עמוקים ע. וראה בבלי ברכות כח א: "דלמא מעברין לך".

²² ראה סעיף קטו. וראה קדמוניות היהודים ספר חמישה עשר פסקה 39 – 41: "המלך הורדוס נטל מיד את הכהונה הגדולה מחננאל... אף על פי שעשה שלא כדת, שכן לא ניטלה משרת הכבוד הזאת משום איש אחר משקיבלה פעם אחת".

²³ ראה סעיף קטו. על האפשרות למנות מלך לזמן מוגבל ראה סעיף ח הערה 36.

²⁴ שו"ת אגרות משה חו"מ א מה. הערת הרב נבנצל: "זה מפני ששנות רשעים תקצרנה (יומא ט.) ומפני שנציבי רומא היו מחליפים אותם תמורת כסף כפלהדרין".

²⁵ בית הבחירה פסחים סה ב. על שכר פרנס המתפטר בנסיבות אלו ראה ירושלמי פסחים ו א; ספר חסידים (מרג. טז). וראה בבלי בבא מציעא פד ב – פה א. אמנם חובה גמורה אין כאן ראה בית הבחירה מו"ק כה א ד"ה חכם שבא לעיר.

וראה שיח השדה ג תמורה כ א שמלך אינו יכול לותר על מלכותו, וכ"כ בדרך שיחה פרשת שופטים עמי תקפה – תקפו. וראה סעיף רא הערה 85. שו"ת בית דוד סימן קיג חוכך לומר שמלך ראשי לותר על כסאו בהסכמת הסנהדרין. וראה פסקי דין של בתי הדין הרבניים יא עמ' 109 – 111.

הפוסקים דנים בשאלה האם פרנס ראשי להתפטר מתפקידו מרצונו. שו"ת הריב"ש תפט מחדש שאפוטרופוס שונה מכל פועל והוא אינו ראשי להתפטר, וראה שו"ת חו"מ קצ כג וקצוה"ח שם. שו"ת המבי"ט א רפ פוסק: "אין ממנין אלא גדול שבעיר ואינו ראשי הוא להסתלק אם אין שם ראוי להוראה. ב. כשיש ראוי להוראה כמו שהוא יכול להסתלק". החכמת אדם קמז יט פוסק שגם גבאי צדקה אינו ראשי להתפטר אלא שחוכך מה דינו אם הוא רוצה לעזוב את העיר. שו"ת שואל ונשאל ה חו"מ ה פוסק שמרא דאתרא אינו ראשי להתפטר מתפקידו משום שכבודו הוא כבוד הציבור. וראה תשובות והנהגות כרך א סימן תתמו: "והגאון רבי הירש מיכל זצ"ל אמר לעסקן אחד שרצה לעזוב עסקנותו ולהתמסר ללמוד תורה שמשורר ששיער במיתה, שחייב לעסוק בעבודה שלו, ועבודה שלו שמצליח בעסקנותו, ואין בזה כללים". ראה הרב שלמה גורן, "ועדת הבחירות לרבנות הראשית", תחומין כ"ב, בעיקר עמודים 13 – 15. וראה סעיף נג הערה 8.

נבצרותהעדרות ממושכת מכל סיבה שהיא²⁶ ומחלה.²⁷**הדחה²⁸**

כיום מחליפים פרנסים בבחירות הנערכות לעיתים מזומנות.²⁹ אם יתמנה מלך לפני בוא המשיח³⁰ יהיה צורך להחליט אם ממנים אותו לכל ימי חייו.³¹

הנביא יחזקאל אומר: "... ודוד עבדי נשיא להם לעולם".³²

*

גימס מדיסון, הנשיא הרביעי של ארצות הברית, עמד על חסרונות השיטה שלפיה מחליפים מנהיגים לעיתים תכופות: "ההפכפכות במועצות הציבוריות כתוצאה מתחלופה מהירה של חברים חדשים, ויהיו מצוינים ככל שיהיו, מבליטה, בצורה חזקה ביותר, את הצורך באיזה שהוא מוסד יציב בממשל... אם ננסה להתחקות אחר תוצאותיו הפסולות של ממשל הפכפך נמלא כרך שלם. ארמוזו כאן על אחדות... ראשית כול, הוא מפסיד את יחס הכבוד והאמון מצד אומות אחרות... הרות אסון עוד יותר הן ההשפעות הפנימיות של מדיניות הפכפכה. היא יוצקת רעל בברכות החירות עצמה... לא תצמח תועלת הרבה לעם... אם יהיו ספרי החוקים כרסתניים עד כדי כך שאי אפשר לקרוא אותם... או אם יחולו בהם שינויים בלתי פוסקים עד כדי כך ששום איש היודע מה הוא החוק היום לא יוכל לנחש מה יהיה מחר... תוצאה נוספת מאי היציבות בענייני הציבור היא היתרון הלא הגיוני שהיא מקנה למעטים הנבוכים... לאלה שצופים בשינוי ויכולים לעקוב אחר תוצאותיו... מבחינה נוספת נגרם נזק רב כאשר הממשל אינו יציב. חוסר האמון במועצות הציבוריות עוכר כל מפעל מועיל שהצלחתו וההנאה ממנו אפשר שיהיו תלויים בהמשכם של סידורים קיימים... אבל התוצאה המעציבה מכול היא אותה ירידה בתחושת הקשת ויראת הכבוד, המסתננת ללבותיהם של הבריות ביחס למשטר מדיני המגלה סימנים כה רבים של חולשה..."³³

אלכסנדר המילטון, ממעצבי החוקה האמריקאית, כתב: "מעטים האנשים שלא יחוו הרבה פחות התלהבות למילויה של חובה כאשר ידעו כי יתרון המעמד שבו היא קשורה יישמט מידיהם בהכרח במועד מוגדר, מאשר במקרה שרשאים יהיו לקוות להשיג, בזכות, את

²⁶ ראה סעיף נג הערה 46. וראה רמב"ם מלכים א ז, שכאשר המלך משאיר יורש קטן ממתניים לו עד שיגדיל, ומשמע שממתניים אפילו שנים רבות, ויש לדון כמה זמן יש להמתין עד לשובו של המלך לארצו, ואכמ"ל.

²⁷ ראה רמב"ם שגגות טו ט: "נשיא שנצטרע עבר מנשיאותו". וראה בבלי סנהדרין קז א; רש"י בבלי סוכה מה ב ד"ה יותם בן עוזיהו; וראה רד"ק מלכים ב ח כא, שהמליכו את אחזיה בימי יהורם אביו משום שיהורם חלה. וראה חידושי בתרא חידושי המסביר למסכתות סוכה וסנהדרין, סנהדרין קיג שאם המלך מרגיש שאין בכוחו להנהיג עוד דינו כאילו המלך מת.

²⁸ ראה סעיפים קכג – קכה.

²⁹ ראה סעיף קיט.

³⁰ ראה סעיף ז.

³¹ ראה הערה 23.

³² יחזקאל לו כה. וראה סעיף קנ.

³³ הפדרליסט פרק כא מסי' 62.

המשכנתה... תוצאה רעה נוספת של הסילוק תהיה הפיתוי להתפס להשקפות פסולות, למעילה... אדם תאב בצע שבמקרה יכהן בכהונה, ויראה לנגד עיניו ימים שבהם ייאלץ ממילא לוותר על כל היתרונות שנהנה מהם, יחוש נטייה... לנצל ככל אשר יוכל את האפשרויות שבידו כל עוד הן קיימות, ואפשר שאף לא יהסס להשתמש בתחבולות המושחתות ביותר כדי שהיבול יהיה שופע ככל שהוא בן-חלוף... כאשר אדם שאפתן הנמצא בפסגת הכבוד של ארצו יישא את עיניו למועד שבו יהיה חייב לרדת לבלי שוב מן הפסגה הרוממה... יחזק עליו הרבה יותר החשק לנצל צירוף נסיבות נוח ולנסות להאריך את תקופת שלטונו חרף כל הסיכונים האישיים... תוצאה רעה שלישית של הסילוק תתבטא בכך שישלל מן הציבור היתרון של הנסיון שקנה לו ראש הממשל בעת ששימש כהונתו³⁴... התוצאה הרעה הרביעית של הסילוק תהיה הרחקתם של אנשים ממשורות שנוכחותם בהן, במצבי חירום מסוימים של המדינה, עשויה להתגלות כחשובה במידה גדולה ביותר לאינטרס הציבורי או לבטחון הציבור... החלפת ראש הממשל בעת פרוץ מלחמה, או בכל משבר דומה לזה... תגרום בכל עת ובכל שעה נזק לכלל, שהרי בזה יומר הנסיון בחוסר נסיון, ויהיה בכך כדי לזעזע ולערער את מהלכו הקבוע כבר מאליה של הממשל... תוצאה רעה חמישית של הסילוק תתבטא בכך שיוטל למעשה איסור חוקתי על יציבות בממשל. ביצירת הכורח בחילופי אישית, בכהונה הראשונה במעלה של האומה, תוצר בהכרח אי יציבות בצעדים הננקטים. בדרך כלל אין לצפות לכך שאנשים יתחלפו והצעדים ישאר כשהיו. המהלך הרגיל של הדברים הוא היפוכו של זה..."³⁵

במדינות המפותחות מתקיימות בחירות לעיתים מזומנות.³⁶ לא זו בלבד, אלא שבמדינות רבות את קיימת הוראה חוקתית המגבילה את מספר הפעמים שבהם מותר לבחור מועמד לתפקיד נשיא.³⁷ עם זאת, כותב פרופ' דרור, מומחה לקביעת מדיניות: "חילוף הדורות המזורז בסגל הפוליטי הבכיר של ישראל מוסיף ומחריף עוד יותר את הצורך בהסדרים מוסדיים שיש בהם כדי לאפשר ולהמריץ מתן משקל רב לשיקולים ארוכי טווח... מכאן הצורך לשקול שינויים מוסדיים, כגון: הארכת תקופת הכהונה של הכנסת ושל ראש הממשלה... לחמש שנים ושינויים דומים בבחירות מקומיות."³⁸

גם כיום במדינות בעלות משטר מלוכני אין מחליפים את המלך.³⁹

³⁴ ראה הנסיך פרק 3: "בני אדם נוטים בחפץ לב להחליף את השולט בהם, באמונה שכך ישופר מצבם... אלא שעד מהרה הם מתאכזבים, כי הנסיון מוכיח להם שנפלו מן הפח אל הפחת. דבר זה נובע מכורח אחר טבעי ומצוי, הוא הכורח מצד נסיך חדש לפגוע תמיד בבני העם שעליהם הוא בא להשתלט – לפגוע בהם גם בצורה של דיכוי צבאי וגם באלף נגישות אחרות...".

³⁵ הפדרליסט פרק כב מס' 72. וראה שם פרק כב מס' 71: "אדם המשמש בתפקיד ראש ממשל, וידוע לו שכעבור זמן קצר מאוד יהיה חייב להסתלק מכהונתו, עלול למצוא בה עניין כה מועט עד שלא ירצה להסתכן בשום גינוי או מבוכה של ממשל מחמת שימוש עצמאי בסמכויותיו". וראה שם פרק כא מס' 63: "חסרה בממשלה מידה נאותה של אחריות כלפי העם, דבר הנובע מאותה תכיפות של בחירות שבמקרים אחרים היא המניבה את האחריות הזאת". וראה פרק יח מס' 51, שלרציפות השלטון השלכות על נכונות המנהיג להאבק למען זכויות המיעוטים.

³⁶ ראה סעיף קטו.

³⁷ ראה, לדוגמא, חוקת ארצות הברית של אמריקה התוספת ה-22 פסקה 1.

³⁸ חידוש הציונות עמ' 249. וראה סוף סעיף קטו.

³⁹ אך מגבילים מאד את סמכויותיו כמבואר סעיף ח.

קטז. "מנויים שבישראל ירושה"

פוסק הדברי מלכיאל: "... התורה הטילה מצוה על הממונים שימנו במקומו את בנו".¹

מלך פוסק הרמב"ם: "ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה, שנאמר: 'למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל...'".²

בן המלך או בתו³ קודמים בירושה גם אם הם קטנים,⁴ וגם אם יש מועמדים טובים ממנו.⁵

נשיא הסנהדרין כותב החתם סופר: "... דנשיאים מהלל ואילך נהגו בעצמם דין מלך משום מלכי הורדוס דלא היו מולכים ברשות התורה".⁶

נשיא שבט דורש הספרי: "ויקריבו נשיאי ישראל... שומע אני שהיו הדיוטות ונתמנו ת"ל 'ראשי בית אבות' ולא ראשי בית אבותם בלבד אלא אף נשיאי שבטים נשיאים בני נשיאים".⁷

פרנסים פוסק הרמב"ם: "ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם...".⁸

דיינים כותב האברבנאל: "ואמנם השופטים האלה שהיו בשערים אם היה מנוים מידי שנה בשנה או מגי שנים לגי שנים. או היה האדם הממונה לשופט נוהג מנויו כל ימי חייו הנה זה לא נתפרש בכתוב. וחז"ל אמרו דרך כלל... שכל המנויים שבישראל היה לאדם כל ימי חייו והיו ירושה גם כן לבניו בהיותם טובים וישרים במעגלותם".⁹

מרא דאתרא פוסק הדברי מלכיאל: "לפ"ז נראה דהיכא שהבן היורש את מינוי אביו מוסכם שהוא ראוי למינוי זה".¹⁰

¹ שו"ת דברי מלכיאל ד פב. וראה ספרי דברים יז טו: "שום תשים – שאם מת תמנה אחר תחתיו". ונראה שכוונת הספרי היא, שרק כאשר ממנים את המלך הראשון בשושלת צריך בית הדין הגדול לשקול אם ראוי למנות מלך – ראה סעיף קי הערה 4 - אך לאחר מות מלך מצוה למנות יורש לאלתר. בדבר פירוש הספרי ראה משך חכמה דברים שם ודבריו בפירוש השני צ"ע.

² רמב"ם מלכים א ז. וראה רמב"ם כלי המקדש ד כ – כא. חקירות רבות בגדרי ירושה בשררה ראה שו"ת חקרי לב או"ח יח. וראה א"ת ערך חזקת שררה ד. בירושה.

³ ראה מנ"ח מצוה תצו ס"ק ב. המנ"ח מציין לנובי"ק חו"מ א הסובר שבירושה ממנים גם אם אין אמו מישראל, וראה תורת משה פרשת שופטים ד"ה ס"פ בני העיר.

⁴ ראה רמב"ם מלכים א ז. על הגיל שבו ראוי היורש לעלות על כס המלכות ראה סעיף קו.

⁵ ראה שו"ת חתם סופר או"ח יב. על זכות המלך לקבוע איזה מבניו ימלך תחתיו ראה סעיף ט הערה 18.

⁶ שו"ת חתם סופר או"ח יב. וראה שם סימן יג. החתם סופר מפנה לספר עשרה מאמרות. וראה שם מאמר חיקור דין חלק שני פרק יט: "ואפשר שכיון שקלקלו עבדי חשמונאי בבית שני ועמדו הורדוס ובניו וחטפו להם על ישראל מלכות שאינה הוגנת התקינו בית דין שיהא כתר תורה משלים לכתר מלכות...". וראה שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח, שתמה על העשרה מאמרות. וראה מלמד התלמידים פרשת שופטים: "כי זה מצורך ההנהגה שיהיו שם אנשים רודים בעם להכות ולענוש על פי החכמים המנהיגים ואם אין שם שוטר ומושל ישתדל השופט בעצמו שישים משטרו על העם". וראה סעיף ג הערה 2.

⁷ ספרי על במדבר ז ב.

⁸ רמב"ם מלכים א ז. וראה רמב"ם כלי המקדש ד כ – כא.

⁹ אברבנאל דברים ריש פרשת שופטים.

¹⁰ שו"ת דברי מלכיאל ד פב. על חילוקי דעות בדין ירושה ברבנות ראה פסקי דין של בתי הדין הרבניים יא עמי 97 – 115; א"ת ערך חזקת שררה.

לירושה בשורה היתרונות הבאים¹¹

הפרנסים בעלי הכשרה כותב שלטי הגבורים: "כי בני כל המנויים כולם בנקלה ידעו לשרת שרות אביהם... ובני הגזברים ואמרכלים והסגנים ידעו לשרת בלי למוד כאביהם ממש".¹² הכתב סופר כותב: "והנסיון ילמדנו שבענין רבנות ונשיאות גדול השימוש וצורך רב הוא כדי לידע להנהיג ציבור וזולת זה כמעט לא יוכל איש לעמוד ולשרת בקודש".¹³

רציפות שלטונית כותב הראי"ה קוק: "בהתחלפות הנשיאות מגזע לגזע יוכל לגרום איזה חלישות בהשטרשות הענינים בלב האומה, שחינוך אחד מנוגד לחינוך של זולתו".¹⁴

קיים חשש שבהעדר רציפות שלטונית תשתרר אנרכיה. כותב הגר"א: "אחר שמת פרעה ולא היה מלך עדיין במצרים וכל איש הישר בעיניו יעשה אפילו בלא משפט... ולכן כיון שמת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו".¹⁵ המאבק על השלטון עלול להתפתח למלחמת אזרחים.¹⁶ אויבים עלולים לנצל את המצב לטובתם. ר' ישעיה דיטארני כותב על תקופת השופטים: "בין שופט לשופט היו מענים אותם".¹⁷

סיעתא דשמיא אומרת הגמרא: "אמר רבי חנינא: בשעה שפוסקים גדולה לאדם פוסקים לו ולזרעו עד סוף כל הדורות".¹⁸ כותב הרב שטרנבוך: "וראוי להשתדל מאד למנות את הבן דווקא, שהקב"ה מעניק לו סיעתא דשמיא מיוחדת, אף שעתה לא נראה עליו כשאינו מלך, מכל מקום עם מנויו זכות אבותיו ואחריות המשרה מסייעים לו באופן בלתי טבעי".¹⁹

העם המקבל על עצמו מלך מקבל את המשך השושלת. פסוק מפורש בתורה: "... ואמרת ואשימה עלי מלך ככל הגויים..."²⁰, ומבאר הספורנו: "שתהיה המלכות לו ולזרעו, לא כענין

¹¹ ראה בבלי סנהדרין קה ב, שבלעם רצה לקלל את ישראל שלא יהיה להם מלך בן מלך. וראה בבלי מסכת עבודה זרה י א: "והתני רב יוסף: 'הנה קטן נתתיך בגוים' - שאין מושיבין מלך בן מלך".

¹² שלטי הגבורים סוף פרק מג. דבריו מובאים בשו"ת בית יצחק יו"ד א לד ושם יו"ד ב סט. וראה פירוש חזקוני על במדבר ח יח-יט: "שאם היו כל הבכורים עובדים יהיה בהם נגף, שהרי אביו של זה הבכור שמא הוא לא היה בכור ולא אבי אביו ולא הורגלו בעבודה... אבל הליים כיון שנבחרו המה ובניהם ובני בניהם לדורות הורגלו והוזהרו בעבודתם לעשותה כמשפט".

¹³ כתב סופר פרשת פנחס ד"ה יפקד. וראה שו"ת אפרקסתא דעניא ד חו"מ דש. וראה דברי הימים א כו לב "...יחיאל בן חכמוני עם בני המלך", ובמפרשים שם. וראה ראב"ע דניאל א ה: "וטעם לגדלם, להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם". וראה שלטי הגבורים להרב אברהם משער אריה פרק מ: "והנה לעניות דעתי מדרגת הישראלי היא של שני סוגים. הסוג האחד הוא באנשים הנאותים לקבוץ המדיני הטוב והנחמד... צא. בני המלך. צב. האומנים שלהם הלומדים אותם טכסיסי מלכות ודרך ארץ". צג. החכמים המראים להם פנים בתורה שבכתב ושבעל פה ומלמדים להם לשונות עמים שונים". וראה דברי הימים א יח יז: "ובני דוד הראשונים ליד המלך" ומפרש (המיוחס ל)רש"י שם: "פתרונו: ובני דוד היו תמיד ראשוני אצל המלך לעשות כל צרכו". וראה מלכים ב טו ה, שכאשר המלך עזריה היה מצורע שפט יותם בנו את העם. נראה שמטעם זה לא חשד המלך דוד באבשלום בנו כאשר הלה שפט את העם "אשר יבאו למשפט אל המלך" (שמואל ב טו ו).

¹⁴ עין איה שבת א פרק ראשון עב.

¹⁵ שיר השירים עם ביאור חדש עבודת הגרשוני ב יב. וראה בבלי חולין נז ב: "אי נמי בין מלכא למלכא הוה".

¹⁶ ראה שו"ת דברי מלכיאל ד פב.

¹⁷ פירוש הרי"ד שמואל ב ז יא.

¹⁸ בבלי מגילה יג ב. וראה נתיבות עולם למהר"ל נתיב הענוה ו. וראה בבלי ערכין טז ב, שלא ישנה אדם מאומנותו ומאומנות אבותיו, ומבאר בן יהודה, שחזקה על האב שהתפלל שבנו יצליח.

¹⁹ שו"ת תשובות והנהגות ב תשיט.

השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו.²⁰ פסוק מפורש בספר שופטים: "ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך..."²¹ פוסק האבני נזר: "... דמסתמא כשמקבלים איש למלך מקבלים אותו הוא וזרעו אם יהי הגון למלכות כדין תורה והועיל משיחת אביו לו ולזרעו".²²

כאשר גם רוב מנין וגם רוב בנין מתנגדים למנוי יורש, אין מצוה למנותו אפילו אם הוא ראוי.²³ פוסק האבני נזר: "אם היורש יש לו רוב מנין לבד או רוב בנין לבד אין מפקיעין ממנו ירושתו אלא אם כן אין לו לא רוב בנין ולא רוב מנין אז פקע ירושתו".²⁴

כאשר רוב מנין או רוב בנין תומכים במנוי, מן הראוי לנסות ולשכנע את המתנגדים לקבל את היורש.²⁵ על הפרנסים אף לשקול נקיטת אמצעי אכיפה כנגד מי שרוצה להשיג את גבולו של היורש.²⁶ פוסק המהרש"ך: "על כן באתי להודיע להחכם הרוצה לבא שמה, שאם ירצה להסיג גבול החכם הקודם לו... הרי הוא רשע וחוטא כדין עני המהפך בחררה",²⁷ ומוסיף המהר"ם שיק: "והמסייע לזה הוא מסייע לעושים שלא כדין".²⁸

על היורש לנסות ולפייס את המתנגדים. פוסק הרב משה בר חסדאי: "... כמו שהוא מזומן לרצות בין ישראל לאביהם שבשמים כן שורת הדין ומשפט שירצה בין הציבור. וצריך הוא הבחור בן הרב להקיש על דלתי כל אחד ולפייסו ולרצותו ולהשוות את עצמו לאוהב לו ולמשרת, להיות ניאות בעבודתו ויותר לקטן מלגדול ולרחוק מן הקרוב. וכן רבותינו שעמו. לפי גדולתן תהא ענוותנותן. גם הם יכניעו את עצמם לבקש מאחינו הממאנים שיכופו דעתם ויתרצו באגודה".²⁹

אם לא מצליחים לשכנע את המתנגדים מן הראוי שבית דין יכריע בדבר. כותב החתם סופר. "וע"כ בעי מינוי למלך בן מלך והקמתו על כסא ממלכתו... דבעי בדיקה אי ראוי והגון למלכות או לא..."³⁰

פוסק הדברי מלכיאל: "אכן, אם יש חילוקי דיעות בזה. ויש רבים שאומרים שאינו ראוי לכך מצד מדותיו וכדומה. אזי אזלין בתר רוב דיעות בזה. והציבור הם בזה כדיינים... ואם יש אנשים בין הציבור שידוע שאינם מבינים להעריך ענין כזה... שאין לצרף דעתם. והדרך היותר

²⁰ ספורנו דברים יז יד.

²¹ שפטים ח כב. וראה שמואל א ח ה.

²² שו"ת אבני נזר שיב טו.

²³ על רוב מנין ורוב בנין ראה סעיף קל.

²⁴ שו"ת אבני נזר יו"ד שיב כ. וראה שו"ת מהרש"ם ד קמג, שגם אם מעטים רוצים ביורש שומעים להם שכן הם אומרים כהלכה.

²⁵ ראה פסקי דין רבניים יא עמ' 97: "והנה בנידון דידן בזכות ירושה ברבנות נראה, דבעינן רצון גמור בלי שום אונס, וצריך הסכמת הציבור בלי שום לחץ, מפני שהם צריכים לקבל את שררותו ומרותו".

²⁶ שו"ת אבני נזר יו"ד שיב יח. מסתבר, שהמערער על זכות הירושה של בן המלך נדון כמורד במלכות.

²⁷ שו"ת מהרש"ך ב צה.

²⁸ שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח. וראה אגרות ר' חיים עוזר ג קס. וראה הערה 24. וצ"ל שהציבור צריך לקבל החלטה בלי שום לחץ אולם אסור למועמדים אחרים להתערב בדבר.

²⁹ שו"ת מהר"ח אור זרוע קטו.

³⁰ שו"ת חתם סופר חלק או"ח יב. פשיטא שבית הדין הגדול הממנה מלכים צריך להחליט על כך.

נכונה בענין כזה להביא איזה רבנים מעיירות אחרות והם ישקלו הדבר במאזני שכלם כראוי בצירוף דעת איזה ת"ח ויראי ד' מיושבי העיר שידעו שמגידים לשי"ש בלי שום כוונה צדדית".³¹ כותב החזו"א: "ומן הראוי שיסמכו כולם על הכרעת גדולי הדור".³²

אם לא מועילים כל המאמצים ורוב מנין או רוב בנין מתנגד למנוי, על היורש להסתלק ממועמדותו.³³ כותב המהר"ם שיק: "... והמלכות והשררה זכות אם העם רוצים בו אבל אם מורדים בו ואינם רוצים בו אין השררות זכות וממילא בכה"ג אינו מוריש".³⁴

הוא הדין אם המנוי עלול לגרום למחלוקת. כותב הכלי חמדה: "כשיש מחלוקת בישראל, שאין רוצים בבני המלך לגמרי י"ל דגם הרמב"ם ז"ל מודה דפסק כח הירושה".³⁵

במקרים הבאים אין ירושה בשררה

היורש אינו מעוניין³⁶

היורש אינו ראוי³⁷ אומר המדרש: "בשעה שראה משה רבינו את בניו שאין בהן תורה שיעמדו בנשיאות אחריו נתעטף ועמד בתפילה אמר לפני רבונו של עולם הודיעני... מי יצא בראש כל העם הזה...".³⁸ אומר הנביא: "ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן...".³⁹ ומבארת הגמרא: "... אמר רב יצחק בר אבדימי: שלא היה לו בן הגון למלכות".⁴⁰

כותב השלטי הגבורים: "אמנם בן משוח מלחמה לא ידע לעשות סיפורי הלצה בקהל עם ישראל, ולא יהי בקי בפרטי המלחמות אלא בלמוד רב ובאריכות זמן, על כן לא יתמנה תחת אביו, אם

³¹ שו"ת דברי מלכאל ד פב. וראה נתיבי עם או"ח תצג.

³² חזו"א אמונה ובטחון פרק ג. כל זה בהנחה שבני העיר מסכימים ביניהם מי הם גדולי הדור, ראה סעיף טו.
³³ ראה שו"ת בית שערים יו"ד שלד; שו"ת אבני נזר יו"ד שיד א. וראה יעלוו חסידים תשמח – תשע: "לא יכנס אדם... לעשות שום מצוה או שררה על הצבור על ידי מחלוקת".

³⁴ שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח. וראה שו"ת אבני נזר יו"ד שייב כז הגהת בן המחבר: "ויש לומר בטעם דמשיחה... כשמשוחוהו, שוב אין לומר שלא הי' רוב, דא"כ הי' מעילה בשמן המשחה ובודאי קמו רבנן בהא מילתא".

³⁵ כלי חמדה פרשת שופטים ו.

³⁶ ראה תורת משה פרשת פנחס ד"ה *יפקוד. וראה א"ת ערך חזקת שררה ה. ירושה מחיים. נ"ל שגם לדעת הסוברים שמלך אינו ראוי לותר על כסאו - ראה סעיף קטן הערה 25 - יורש ראוי להחליט שלא להתמנות.
³⁷ ראה שו"ת דברי מלכאל ד פב: "ואם נשאר בן קטן... משמרין לו את המלוכה... וגם זה דוקא כשרואים בו שכיגדל יהא ראוי להתמנות, שיהא ירא חטא וחכם וכן יתר הדברים הדרושים להתמנות הזאת".

³⁸ אבדר"ן יז ג. וראה רש"י במדבר כז טז.

³⁹ שמואל ב יח יח.

⁴⁰ בבלי סוטה יא א. וראה רש"י דברים יז כ: "שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם". וראה בבלי סנהדרין ע ב: "כל נשים של בית אביך היו נודרות יהא לי בן הגון למלכות". וראה בבלי הוריות יא ב, שלכתחילה מינו את יהואחז למלכות ולא את יהויקים שהיה גדול ממנו משום שיהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו. וראה רמב"ם מלכים א ז; שם כלי המקדש ד כ. וראה ספר חסידים (מרג). תשנו: "צדיק אחד היה רגיל להתפלל ב"ה ויוה"כ... ובסוף ימיו לא רצה להתפלל. אמרו לו למה לא תתפלל עתה כמו בכל השנה אמר להם אם אתפלל ואמות יאמר בני אני רוצה להתפלל תחת אבי, ואני חפץ שבימי יתפלל אדם הגון...".

לא ידע בכל אלה כמוהו".⁴¹ כותב הרב יצחק אריפול: "ועל מ"ש הרב הפוסק למה שאין משוח מלחמה מנחיל לבניו... ועוד... דכל מינויו הוא לומר לעם אל תיראו ואל תחפזו ודברים הללו צריכים שיהיו מפי בעלי הבטחה שזכותם כדאי להגין על ישראל ולא מפי מאן דהוא".⁴² מוסיף הרב נבנצל: "וגם צריך לשאול באו"ת, ולשם כך צריך להיות בעל רוח הקדש".⁴³

האבני נזר חוכך לומר שמנוי של שר צבא אינו עובר בירושה.⁴⁴ החתם סופר פוסק: "בענין רבנות דמדינה שעיקרו שיהיה גדול מכל רבני המדינה ושישאלו ממנו ועל פיו יצאו ויבואו ואם איננו גדול מהם בודאי לא יועיל ירושת אבותיו...".⁴⁵ פוסק השואל ומשיב: "אבל כתר תורה היאך אפשר לומר דהבן ימלא מקומו והא עיקר התורה להורות חקים ומשפטים ישרים על פי דרכי התורה וא"כ בחכמה תליא רחמנא ואם כן איך ימלא הבן מקומו של אב? ... ורק כל שהוא ממלא מקומו קצת בחכמה וממלא מקום אביו עכ"פ ביי"ש, אם כן כיון שהוא י"ש בודאי מן השמים יעזרוהו שיהיה ממלא אחר כך מקום אביו גם בתורה".⁴⁶ פוסק ערוך השלחן: "... משוח מלחמה בעיקרו הוא הידיעה בתכסיסי המלחמה ובה צריך חכמה גדולה ואם ישמש בזה מי שאינו לזה יאבד המלחמה ולכן אינה בירושה וממנים הראוי לכך... ולכן נ"ל ברור גם לענין ירושת הרבנות דלא שייך ירושה אם אין הבן ממלא מקום אביו בתורה ויראה, מפני דעיקר הרבנות הוי גדלו בתורה והוי דינו כמשוח מלחמה ואין בזה שום ירושה, והנהגים בזה דין ירושה מכבים נרה של תורה ועתידיים ליתן את הדין".⁴⁷ כותב ספר חסידים: "ועל זה נענש עלי הכהן שהיה לו להעביר בניו ולבחור בכהנים צדיקים... כי המצוות אינן ירושה".⁴⁸

⁴¹ שלטי הגבורים סוף פרק מג. וראה ערוך השלחן העתיד כלי המקדש כג יח. וראה רמב"ם מלכים ז א, ומשמע שכל תפקידו של כהן משוח הוא לדבר אל העם. לעומת זאת, מבבלי סנהדרין טז א משמע שכהן משוח הוא המפקד הראשי של הצבא. וראה תוספות הרא"ש הוריות יג א ד"ה וחכ"א יטמא נזיר ואל יטמא כה"ג: "שהוא ראש ערכי מלחמה וחיי ישראל תלוין בו". וראה ערוך השלחן העתיד מלכים עו א: "דכפי הנראה עיקר משיחותו להנהגת המלחמה". וראה לאור ההלכה, המלחמה, ד: "מהגרא"י הכהן קוק ז"ל שמעת... הסבר שיש בו נקודה מוסרית: המלחמה והשלום – הראשונה היא בחינת 'חיי שעה', והשני – 'חיי עולם'... משוח מלחמה שכל תפקידו הוא לערך של חיי שעה, אין בו הגדר של ירושה שעניינו הוא ההמשך הנצחי". וראה שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח: "ולא נתמעט אלא משוח מלחמה דאין גדולתו בקרב ישראל אלא במלחמה ועל פי מקרה". אמנם אם באמצעות הכשרה ממושכת הוא יהיה ראוי למלא את תפקידו, מן הראוי לתת לירוש הכשרה לתפקידו, ראה רמב"ם מלכים א ז.

⁴² שו"ת גנת ורדים יו"ד ג ח.

⁴³ הערת הרב נבנצל.

⁴⁴ שו"ת אבני נזר יו"ד שיב אות מו.

⁴⁵ שו"ת חתם סופר או"ח יג. וראה שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח: "אמנם אפילו לדעת הפוסקים שאין כתר תורה בירושה נראה דהיינו דווקא באיכא דעדיף מיניה, אז דוחה כבוד התורה דאחרים את כבוד התורה של המת, אבל אם אינו עדיף מיניה רק שאינם רוצים בו מחמת מעלות אחרות בנוי ובכח ובדיבור פה וכיוצא בזה לא מצי למידחי...".

⁴⁶ שו"ת שואל ומשיב מה"ק ב יז. וראה שו"ת באר שבע, פירושו להוריות יג ב ד"ה תנו רבנן שהנשיא נכנס: "... הא דאיתא בכתובות פרק הנושא שבשעת פטירתו של רבי אמר שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב בראש... ש"מ בהדיא דנשיא לאו היינו ראש ישיבה. ושמא י"ל דמשום שלא היה ר"ג חכם כל כך כמו אחיו שמעון... לא היה יכול להיות ראש הישיבה ומשום יקרא דר"ג לא רצה רבי למנות שמעון בנו לראש הישיבה".

⁴⁷ ערוך השלחן העתיד כלי המקדש כג יח. וראה חשוקי חמד על יומא עמ' תמא – תמג.

⁴⁸ ספר חסידים (מרג.) תשנו.

התקבלה תקנה שאין ירושה בשרה בתקופת השופטים השלטון לא עבר בירושה,⁴⁹ ומבאר המהר"ם שיק: "ונראה שמעיקרא כך הנהיגו ואדעתא דהכי נתמנה השופט שלא יהא מוריש זכותו לבניו לאחריו".⁵⁰ כותב הרב אלישר: "מנהג עיר הקדש הוא שהפקידים והרבנים הם יבחרו לברור למי שירצה הם לשום אחרים תחתם... ואין נוהגים בזה".⁵¹

יש סוברים שמלך שאינו מבית דוד אינו מוריש את המשרה לבניו.⁵²

"זו תורת משה לא תבטל",⁵³ אולם הנצי"ב פוסק: "כך בזמן שישראל ישבו על הארץ היו מנהיגי רוח היהדות הלויים מצד יחוסם, אבל משעה, שגלו ישראל, והסכנה מרחפת על כח היהדות אז ראוי להעמיד בראש רק גבורי תורה, והמה הולכים בראש עדת ישראל".⁵⁴ הרב זילברשטיין פוסק שרב בימינו דומה לכהן משיח ואין ירושה במנויי קדושה.⁵⁵

⁴⁹ ראה הקדמת האברבנאל לספר שופטים.

⁵⁰ שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רכח. הערת הרב נבנצל: "לגדעון הציעו שלטון תורשתי (שופטים ח' כ"ב). לפי משל יותם יתכן שגם לשופטים קודמים הציעו זאת".

וראה שו"ת אבני נזר יו"ד שיב נב בהגה: "... שלא היה המנוי השופטים חיוב אצלם, שלא יהי בלא שופט כעין מינוי המלך. רק כשהי ישראל בעת צרה ואויביהם משלו בהם העמיד להם ה' שופט... והי כל מינוי כל שופט ענין בפ"ע... ולא הי שייך שירש בן השופט הראשון". ודבריו צ"ע. כיצד יתכן לומר שבתקופת השופטים לא היה חיוב למנותם, הלא בכל דור מצוה למנות בית דין גדול? על פי המהר"ם שיק אפשר לומר, ומסתבר שזו כוונת ההגה, שלאחר מות יהושע עמדו בראש בית הדין הגדול זקנים שעסקו רק במילי דשמיא, ובשעת חירום מינו לוחם וקצין לעמוד בראש, והם הם השופטים הנזכרים בספר שופטים, וראה סעיף יח הערה 23. הוסיף בני הרב טוביה שלפי"ז מובן שעמי הארץ לא היו מרוצים מכך שהנביא שמואל, שלא היה לוחם ומושל, עומד בראש, ועל כן הם פנו אליו בבקשה למנות מלך. הנביא קצף עליהם שהרי הם ראו במנו עיניהם שתחת הנהגתו ה' נלחם להם באויביהם, ראה שמואל א ז יג. וראה פירוש הרמב"ן על התורה בראשית מט י. למרות שהבקשה היתה לא ראויה נענה לה הקב"ה שכן מדרך הבורא לקבל בקשה להתנהג בדרך הטבע, כמו שמצאנו במעמד הר סיני: "... דבר אתה עמנו ונשמעה וכו' " וכמו בפרשת המרגלים. וראה סעיף צו הערה 29.

⁵¹ ספר התקנות, מנהגים סב דף סה ב, בשם ספר מזבח אדמה דף לו עמוד ב. ראוי לציין, כי ששים חברי המוסד המרכזי בקהילת רומא היו מתמנים לכל ימי חייהם, ומשנפט אחד מהם השתדלו למנות את בנו במקומו. ראה, פנקס קהילת רומא החלטה 379 משנת שצ"ח לפ"ק; החלטה 420 משנת ת לפ"ק ועוד.

⁵² ראה פירוש הרמב"ן על התורה בראשית מט י. וראה רמב"ם מלכים א ט; הראב"ד, כסף משנה ורדב"ז שם. וראה בית הבחירה הוריות יא ב.

⁵³ ראה סעיף עג הערה 3.

⁵⁴ הרחב דבר, העמק דבר שמות יג טז אות א. וראה שו"ת שואל ומשיב תליתאה ב קיז בענין קהילה שלא רצתה למנות לרבנות בן שלא היה ראוי. וראה עבודת יששכר ליקוטים בסוף הספר עמי 10: "אמנם זה מחדש אשר נצמח... אם צדיק אחד הולך לעולמו, ומניח בן תיכף מתקבצים יחד הנערים ודוחפים הזקנים לבל יתנו לב ודעת להבחין אם הבן ראוי לעלות במקום אביו אם לא... ומושיבים אותו תיכף על כסא אביו... ועשו זאת לעיקר, והעיקר עושים לטפל עד שנשתכח החסידות עד גמירא...". וראה חידושי בתרא, הוריות קיט: "... אך נראה דהגמרא מפרשת שמלכות דוד לעולם לא תיפסק כלל, ואם כן צ"ע מי הם המלכים משבט יהודה בזה"ז וצ"ל שגדולי התורה אף בזה"ז ממלכות בית דוד הם". וצ"ע מה משמעות דבריו למעשה. אף מצאנו ששמעיה ואבטליון היו גדולי התורה בדורם. הערת הרב נבנצל: "באותו זמן היי ריש גלותא בבבל".

⁵⁵ ראה חשוקי חמד על יומא עמי תא – תג. וראה חשוקי חמד על בבא בתרא עמד קיב – קיד. וראה א"ת ערך חזקת שררה ד. בירושה. וראה שו"ת אפרקסתא דעניא ד חו"מ שד: "בזה"ז דהרבנות הוא צורך פרנסה ויש קופצים הרבה, ודאי יש לחוש, דעניות מעביר על דעת קודם ותפוג תורה ח"ו. ודאי צריך לדקדק ביותר. ול"ד לשאר מנויים שאין פרנסתו תלוי בזה לא נחשד שיקח גדולה לעצמו באינו ראוי ע"ש... דאפילו תימא דחז"ל תיקנו גם ברבנות, בכה"ג ודאי לא תיקנו, דחכמים לא באו אלא לתקן".

אם יתמנה מלך בימינו יתעורר צורך להחליט מי יבוא במקומו לאחר שהוא יסיים את תפקידו.⁵⁶

הנביא מבטיח לדוד מלך: "ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם".⁵⁷ כותב הרמב"ם: "והמשיח ימות וימלוך בנו ובן בנו... ותתמיד מלכותו זמן רב מאד... אלפי שנים".⁵⁸ כותב בעל המנחת חינוך: "בימי המלך המשיח עולם כמנהגו נוהג כדכתיב 'תחת אבותיך יהיו בניך וכו'".⁵⁹

*

מקיוולי כותב: "לנסיך מלידה יש פחות סיבות וגם פחות צורך לפגוע בבני עמו".⁶⁰ אלכסנדר המילטון ממעצבי החוקה האמריקאית כותב: "מלך מכוח ירושה אמנם מדכא לעיתים קרובות את עמו, אבל מעורבותו האישית בשלטון גדולה עד כדי כך שאין כל סכנה של ממש שמדינות זרות יוכלו לשחדו. וכנגד זה, אדם שהורם ממצב של אזרח פרטי לדרגת ראש ממשל, שעושרו בינוני או זעום בלבד, ואשר רואה לנגד עיניו תקופה לא רחוקה אשר בה ייאלץ ככל הנראה, לחזור למצב שממנו לוקח, צפוי יהיה לפעמים להתפתות להקריב לאינטרס שלו את מלוי חובתו...".⁶¹

בעבר הרחוק סברה המחשבה המדינית שלא ניתן למנוע בעד היורש הטבעי של המלך מלרשת את כס המלוכה, אולם לאחר מכן הוסכם שנציגי הציבור רשאים להתנגד למנוי היורש.⁶² כיום, כמה מדינות בעלות משטר מלוכני קובעות שכן המלך או הקיסר ממשיכים את שלטון אביהם.⁶³ באחדות מהן בן המלך נחשב כחבר הסנאט בהגיעו לגיל עשרים וחמש.⁶⁴

⁵⁶ ראה ספר החינוך תצו: "שענין המצוה... למנות מלך חדש אם תהיה סיבה שנצטרך לו וגם כן להעמיד המלוכה ביד היורש". על מנוי מלך כיום ראה סעיף ז.

⁵⁷ שמואל ב ז טז. וראה רמב"ם מלכים א ז ושם שם א ט.

⁵⁸ משנה עם פירוש הרמב"ם סנהדרין הקדמה לפרק חלק עמי קלט. וראה שם משמואל פרשת שופטים שנת תרע"א ד"ה ולפי הדברים, שהמצוה למנות מלך רק בתקופה שיש צורך להנהיג את העם במדת הדין, ולא בתקופה שבה יש להנהיג את העם במדת הרחמים, ולפי"ז לכאורה לא יהא צורך למנות את בנו של המלך המשיח וצ"ע. הערת הרב נבנצל: "לענין תפקיד המלך לסמל שמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ובטול המלוכה וההפקרות הדתית רח"ל הלכו יד ביד. ע' הושע י ג'".

⁵⁹ מנחת חינוך מצוה תצו ס"ק ב.

⁶⁰ הנסיך, פרק שני.

⁶¹ הפדרליסט פרק כב מס' 75. וראה שם פרק יח מס' 48: "... הכבוד לאמת מחייב אותו לציין שכל הנראה הם לא הפנו מעולם את עיניהם, ולו לרגע קט, מן הסכנה לחירות המתגלמת בזכות היתר המוגדלת והבולעת כול של ראש שלטון היורש את כסאו, תוך תמיכה וחיזוק מצד ענף של הרשות המחוקקת המיוסד אף הוא על ירושה".

⁶² ראה Constitutional History of England עמ' 220 – 221 שכך היה באנגליה במאה החמש עשרה, וראה שם שבשאלה זו היה אחר כך מאבק בין המלכים ובין הפרלמנט.

⁶³ ראה ICL חוקת נורבגיה 6; חוקת שבדיה 5 (1); חוקת יפן 2.

⁶⁴ ראה ICL חוקת בלגיה 72.